TÜRK DIŞ POLİTİKASI
SOĞUK SAVAŞIN BAŞINDAN YUMUŞAMAYA
(1945-1960)

Editörler
Yakup KAYA
Ersin MÜEZZİNOĞLU

NEÜ
YAYINLARI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI
SOĞUK SAVAŞIN BAŞINDAN YUMUŞAMAYA
(1945-1960)

Editörler:

Doç. Dr. Yakup KAYA
Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU

NEÜ YAYINLARI

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 181
Türk Dış Politikası Soğuk Savaşın Başından Yumuşamaya (1945-1960)

Editörler
Doç. Dr. Yakup KAYA
Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU

Grafik & Tasarım
Büşra UYAR
Muhammed Sami TEKİN
Mustafa ALTINTEPE

ISBN
978-625-6960-38-1

E-ISBN
978-625-6960-39-8

BASKI
NEÜ Yayınları
KTB. S.No: 48888

NEÜ YAYINLARI
Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları
Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok.
No: 11/1 Meram / KONYA
0332 221 0 575 - www.neuyayin.com

Aralık, 2022

❖ *Bu eserin tüm hakları Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları'na aittir. Fotokopi yöntemiyle çoğaltılamaz, kaynak gösterilmedikçe resim, şekil vb'leri kullanılamaz.*

❖ *Kitapta yazılı olan her türlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.*

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ..... **v**

Birinci Bölüm: 1952'DEN 1960'A NATO BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ **1**
AYKUT DALAK

İkinci Bölüm: TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1945-1960) **17**
DOÇ. DR. ÇAĞATAY BENHÜR

Üçüncü Bölüm: TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ (1945-1960) **35**
MUSTAFA SALEP

Dördüncü Bölüm: TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1945-1960) **91**
YAKUP KAYA, MUHAMMET DEMİR

Beşinci Bölüm: 1945-1960 TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ **107**
MERVE GÖNLÜHOŞ ELMAS

Altıncı Bölüm: BLOK SİYASETİNİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE'NİN BALKAN POLİTİKASI VE BALKAN DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ (1945-1960) **137**
ERSİN MÜEZZİNOĞLU

Yedinci Bölüm: 1945-1960 ARASI TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ **187**
ERKAN DAĞLI, FATİH ÇOLAK

Sekizinci Bölüm: TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1945-1960) **217**
CANER ARABACI

Dokuzuncu Bölüm: TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ SOĞUK SAVAŞ'TA İRAN-TURAN KADER ORTAKLIĞI **295**
CEM UNCU

Onuncu Bölüm: SOĞUK SAVAŞIN BAŞINDAN YUMUŞAMAYA TÜRKİYE'NİN NATO DIŞINDAKİ ULUSLARARASI ÖRGÜTLERLE İLİŞKİLERİ **353**
ALTUĞ GÜNAR

Onbirinci Bölüm: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ VE TÜRKİYE'NİN BAĞLANTISIZ ÜLKELERLE İLİŞKİLERİ **373**
BUKET Ö. SİPAHİOĞLU, YUSUF SAYIN

Onikinci Bölüm: TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASI (1945-1960) **385**
YASİN COŞKUN

Onüçüncü Bölüm: ÇEVRELEME VE PAKTLAR: DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINA YENİDEN BAKMAK **403**
ÜMİT ESER

Takdim

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda takip ettiği dış politika uluslar ve devletler arenasında tam anlamıyla bir denge politikası şeklinde özetlenebilir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında diplomasiyi etkin bir silah olarak ön plana çıkardığı kolaylıkla anlaşılır. Bu yönüyle 1945'e kadar Türkiye savaş dışında kalabilmiş, savaş dengelerinin şekillendiği aynı yıl da Müttefiklerin lehine Mihver Devletlere karşı savaş ilan etmiştir. Türkiye, diplomasiyi etkin bir araç haline getirerek uluslararası denklemde sahip olduğu mevcut statüsünün oldukça üzerinde bir müzakere ve dış politik manevra gücüne ulaşmıştır.

1945'te San Fransisco hukukuna bağlı kalarak artan Sovyet yayılmacılığı ve tehditleri sonrasında giderek Batı Bloğuna yakınlaşan Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarından da faydalanmıştır. 1949'da ABD öncülüğünde, Sovyetler Birliği'nin Avrupa eksenli yayılma planına ve eğilimine karşı bir 'Çevreleme Politikasının' sonucu olarak Kuzey Atlantik Paktı (NATO) kurulmuştur. 1955'te ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) söz konusu Batı Bloğuna karşı bir Doğu Bloğu oluşturarak bu kez 'Püskürtme Politikasının' bir ürünü olan Varşova Paktı'nı urmuştur.

Türkiye Blok siyasetinin etkin bir şekilde dünyayı kutuplaştırdığı ve ikiye böldüğü bu süreçte artan Sovyet tehdinin de etkisiyle keskin hatlarla 1945'ten sonra Batı Avrupa ve ABD ile entegrasyonun yollarını aramıştır. Demokrat Parti iktidarı döneminde dünyanın Batı-Doğu, NATO-Varşova Paktı, Demokrasi-Totalitarizm, Kapitalizm-Komünizm ikilemi içerisinde olduğu bir dönemde Türkiye, tercihini Batı Bloğundan yana kullanmıştır. Türkiye 1952'de NATO'ya üye olmuş ve uzun bir dönem NATO'nun Doğu Akdeniz'deki ve Yakındoğu'daki ileri karakolu olarak etkin bir rol üstlenmiştir. Katı Soğuk Savaş içerisinde artık Blok politikasının aktif bir tarafı ve parçası olarak Sovyetlerin başını çektiği Doğu Bloğuna karşı Batı Bloğu saflarında dış politika ve diplomasi yapma çabası içerisinde olmuştur. Bu dönemde Türkiye; ABD, NATO, NATO dışındaki çeşitli uluslararası kuruluşlar, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa, İtalya, Balkan Devletleri, İsrail, Ortadoğu Ülkeleri, İran, Bağlantısızlar Hareketi üyesi ülkelerle politik ve diplomatik ilişkiler kurmuş ve kendi dış politikasına yön vermeye gayret etmiştir.

Türk Dış Politikasının dününü, bugününü ve yarınını anlama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkan elinizdeki bu eser, uzun bir birikimin ve gayretin sonucunda onaltı bilim insanının katkısıyla onüç bölüm halinde kaleme alınmıştır. Eserde Türkçe ile birlikte altı ayrı dilden birincil ve ikincil kaynak kullanılması da ayrıca dikkate değer bir konu olarak belirtilmelidir.

Eserde yer alan bölümlerdeki yazılar bilimsel ve yasal açıdan tamamen yazarının tez ve görüşlerini bağlar niteliktedir. Bölümler dil, imla ve yazım kuralları açısından editörler tarafından gözden geçirilmiş ve eser yayına hazır hale getirilmiştir.

Son söz olarak eserin Türk Dış Politikası araştırmacılarını aydınlatmasını ve bundan sonra yayınlanacak yeni çalışmalara da katkı sunmasını dileriz.

Editörler
Doç. Dr. Yakup KAYA
Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU
29.10.2022

TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ (1945-1960)

Mustafa SALEP*

Öz

Kitabın bu bölümünde 1945 yılından 1960 yılına kadar Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nda çözümlenememiş olan Musul meselesi, başlangıçta Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin en önemli konusu olmuştur. İki devlet arasında gerginliğe neden olan Musul meselesinin Türkiye aleyhine çözümlenmesinden sonra, 1929 yılından itibaren, ikili ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Devlet yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri, yapılmış olan siyasi ve ticari antlaşmalar, Türkiye ile İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sürecindeki ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Fiilen savaşa katılmamış olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Müttefik Devletler yanında resmen savaşa girmiş olan Türkiye, İngiltere ile ilişkilerini müttefiklik çerçevesinde ilerletmiştir. Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Türk toprakları ile ilgili taleplerine karşı Türkiye, Batılı devletlerin tepkisini yakından takip etmiştir. Amerika'nın ve İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda Sovyetler Birliği'ne göstermiş olduğu tepki, Türkiye'nin bu devletlerle olan ilişkilerine yansımıştır. Bu bağlamda Türkiye ile İngiltere arasında siyasi ilişkiler başta olmak üzere ticari ilişkiler 1950 yılına kadar artarak devam etmiştir. Oniki Ada'nın İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verilmesini sağlayan İngiltere, Yunanistan'ın ısrarlı taleplerine rağmen Kıbrıs konusunda aynı yaklaşımı sergilememiştir. Bu bağlamda Kıbrıs meselesi, 1960 yılına kadar Türkiye-İngiltere ilişkilerinde önemli bir yer işgal etmiştir. Demokrat Parti döneminde dostluk çerçevesinde sürdürülmüş olan ikili ilişkiler, Orta Doğu'daki gelişmelerle zaman zaman kesintiye uğramış olsa da devam etmiştir. Bu dönemde iki devlet arasındaki müttefiklik ilişkileri ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler, NATO ve Bağdat Paktı çerçevesinde yürütülmüş olmakla birlikte devlet yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri, yapılmış olan işbirliği protokolleri, ithalat ve ihracat faaliyetleri ikili ilişkilerin 1960 yılına kadar devamını sağlamıştır. Çalışmada yerli ve yabancı arşiv kaynaklarından, resmi belgeler, gazeteler ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-İngiltere, 1945-1960, Orta Doğu, Akdeniz, Bağdat Paktı

* Doç. Dr., Sağlık Bakanlığı, Şube Müdürü, E-mail: mustafasalep1980@gmail.com

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milli Mücadele'de elde edilmiş olan başarılar, taraf devletleri Lozan'da bir araya getirmiştir. Sorunların önemli bir kısmı Misak-ı Milli çerçevesinde çözüme kavuşturulurken, bir kısmı ise sonraya bırakılmıştır. Bu dönemde Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler, çözümlenememiş sorunlar etrafında gelişmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgal edilmiş olan Musul, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almıştır. Lozan görüşmelerinde Türk ve İngiliz heyeti arasında Musul konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır.[1] Nihayet, Lozan Barış Antlaşması'nda çözümlenememiş olan Musul meselesi, bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerini etkileyen en önemli konu olmuştur.[2] Türkiye'deki siyasal ve toplumsal gelişmeler ise İngiltere tarafından yakından takip edilmiştir. Bu bağlamda halifeliğin kaldırılması, Müslüman sömürge topraklarına sahip olan İngiltere'de sevinçle karşılanmıştır.[3]

Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükme istinaden İngiltere, Musul meselesi için 5 Ekim 1923'te Türkiye'ye başvurmuş ve heyetler arasında 19 Mayıs 1924'te Haliç Konferansı düzenlenmiştir. Türk heyeti Musul'un Türkiye'nin ayrılmaz bir bütünü olduğunu belirtirken, İngilizler ise Hakkari'den de hak talebinde bulunmuşlardır. Taraflar arasındaki görüşmeler, 5 Haziran 1924'te çözümsüz bir şekilde sona ermiştir.[4] Türkiye, 20 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti Meclisi'ndeki görüşmelerde Musul'da plebisit yapılmasını istemiş, ancak bu teklif İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Meclis'in Tahkik Komisyonu görevlendirdiği bir sırada bölgedeki Türk-İngiliz birlikleri arasında çatışma çıkmıştır. Çatışmanın engellenmesi amacıyla Milletler Cemiyeti Konseyi, 29 Ekim 1924'te Brüksel'de yaptığı toplantıda geçici bir sınır hattı belirlemiştir. Komisyon tarafından hazırlanmış olan raporda ise Musul'un Irak'a bırakılması, Brüksel'de belirlenmiş olan hattın ise sınır olması önerilmiştir.[5] Milletler Cemiyeti Meclisi kararından sonra Türkiye, İngiltere ve Irak arasında yapılmış olan görüşmeler neticesinde 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da "*Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması*" imzalanmıştır. Antlaşmada Meclis kararı esas alınmış, ancak Irak Hükümeti'nin petrolden alacağı aidatın % 10'unun 25 yıl boyunca Türkiye'ye verilmesi kabul edilmiştir. Başlangıçta, ek notalarla Türkiye'nin 500.000 sterlin karşılığında petrol üzerindeki haklarından

[1] Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, 6. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 97-105.
[2] Sina Akşin, "Siyasi Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980),* Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 111.
[3] Ebru Boyar, "Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)", *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283, Aralık 2014, s. 1165-1166.
[4] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010),* 8. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 735.
[5] Musul meselesinin görüşüldüğü sırada Anadolu'da çıkan Şeyh Said İsyanı, İngilizler tarafından teşvik edilmiştir. Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998, s. 721.

vazgeçtiği bilinmekle birlikte,[6] bütçe ve kesin hesap kanunları üzerine yapılmış olan çalışmalar neticesinde Türkiye'nin 500.000 sterlin karşılığında Irak petrol gelirinden vazgeçmediği anlaşılmıştır. Antlaşma gereğince Irak'ın petrol gelirlerinden Türkiye'ye 29.520.000 sterlin ödeme yapması gerektiği belirtilmiştir. 1955 yılına kadar 3.500.000 sterlin ödeme yapılmış, kalan miktar ise Bağdat Paktı sürecindeki iyi ilişkiler nedeniyle bütçe kaleminden çıkarılmış olsa da 1959 yılında yeniden bütçeye eklenmiştir. Nihayet Turgut Özal döneminde Türkiye'nin Irak'la ticari ilişkilerini geliştirmesi nedeniyle, Irak'tan petrol gelirine ait alınacak pay 1986 yılında bütçeden çıkarılmıştır.[7]

Musul meselesinin çözümlenmesinden sonra Türk-İngiliz ilişkilerinin normalleşmesinde ilk gelişme, İngiltere'nin Akdeniz filosuna mensup gemilerden bir kısmının Amiral Field komutasında 1929 yılı Ekim ayında Türkiye'yi ziyareti olmuştur. Bu ziyaret iki devlet arasındaki dostluğun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.[8] Bu bağlamda, 1929 yılından itibaren Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır.[9] Bu dönemde Avrupa'da meydana gelen gelişmeler iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen nedenlerden biri olmuştur. İtalya'nın faşist lideri Mussolini'nin Doğu Akdeniz'de, Avrupa ve Asya'da yayılmacı bir politika izlemesi, bunun ilk işareti olarak gösterilebilir.[10] Mustafa Kemal Atatürk ise İngiltere ile dostluk ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi amacıyla İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine ile iyi ilişkiler kurmuştur. Aynı amaçla Fethi Okyar'ı da Londra Büyükelçisi olarak atamıştır.[11] Balkanlarda güvenliği sağlamak amacıyla 1934 yılında kurulmuş olan Balkan Paktı ise İngiltere tarafından desteklenmiştir.[12] Özetle Avrupa'daki siyasi gelişmeler, Türk-İngiliz dostluk ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır.

İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırmasından sonra İngiltere, herhangi bir saldırı durumunda Türkiye'ye yardım etme sözü vermiştir.[13] Türkiye ise İtalya ve Almanya'nın hızla silahlanması üzerine Boğazların

[6] *Ayın Tarihi*, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Cilt: 9, Sayı: 28, Temmuz 1926, s. 1336; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 71-76; Uçarol, *age,*s. 737-739; Mehmet Bora Sanyürek, "Musul Sorunu (1918-1926)", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Volume: 5, Issue: 26, 2019, s. 1828.

[7] İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Editör: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 269-270.

[8] *Akşam*, "İngiliz Filosu Bu Sabah Limanımıza Geldi", 13 Ekim 1929, s. 1.

[9] Uçarol, *age,* s. 741; Gönlübol-Sar, agm, s. 76.

[10] Mustafa Salep, "İtalya'nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Mart 2022, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 132.

[11] Figen Atabey, "Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)", *History Studies*, Volume: 7/1, Prof. Dr. İbrahim Güler Armağanı, Mart 2015, s. 26-27.

[12] Mustafa Edip Çelik, "İngiliz Belgelerine Göre Türk-İngiliz İlişkileri ve Balkan Paktı'nın Gelişimi (1934)", *History Studies*, Volume: 12, Issue: 3, June 2020, s. 853.

[13] Atabey, agm, s. 27.

silahlandırılmasını gündeme taşımıştır. İngiltere, bu talebe başlangıçta olumsuz yaklaşmış olsa da İtalya'nın 1935 yılından itibaren uygulamış olduğu etkin yayılmacılık politikası nedeniyle Türkiye'nin talebini desteklemeye başlamıştır.[14] Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Boğazların etrafının askerden arındırılması kararlaştırılmıştır.[15] Nihayet, İsviçre'nin Montreux (Montrö) şehrinde düzenlenmiş olan konferans sonunda, 20 Temmuz 1936'da imzalanmış olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin Boğazlardaki egemenliğini kısıtlayan hükümler kaldırılmıştır.[16] Hemen ardından Boğazların silahlandırılması ile Karabük Demir ve Çelik İşletmelerinin yapımı İngiliz firmalarına verilmiştir. 1936 yılı Eylül ayında ise İngiliz Kralı VIII. Edward'ın Türkiye ziyareti, 1937 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün İngiltere ziyareti, her iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmiştir.[17] Akdeniz'deki gemilerin İtalyan denizaltıları tarafından batırılması nedeniyle, 10 Eylül 1937'de düzenlenmiş olan Nyon Konferansı, Türk-İngiliz ilişkilerini olumlu yönde etkileyen diğer önemli bir gelişme olmuştur.[18]

Türkiye ile İngiltere arasında 27 Mayıs 1938'de Londra'da üç sözleşme imzalanmıştır. Bunlardan biri 10 milyon sterlinlik bir kredi anlaşması olmuştur. Bu anlaşmalar 28 Haziran 1938'de TBMM'de onaylanmıştır.[19] Aynı dönemde Almanya'nın da 150 milyon marklık bir kredi açması, her iki devletin Türkiye'yi kendi yanına çekme çabası olarak değerlendirilmiştir.[20] Bu dönemde Almanya, Türkiye'nin İtalya'dan çekindiğini fark etmiş ve Ankara'ya başarılı bir bürokrat olan Franz von Papen'i Büyükelçi olarak göndermiştir. Almanya, Türkiye'yi Müttefik Devletlerden uzaklaştırmak için Oniki Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi konusunda çalışmalar da yapmıştır.[21] 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'ya saldırması, İngiltere'nin ve Fransa'nın ise 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesi, yeni bir dünya savaşını başlatmıştır.[22] İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, 19 Ekim 1939'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında "*Karşılıklı Yardım Antlaşması*" imzalanmıştır. TBMM'de yapılan görüşmeler esnasında bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, antlaşmanın ortaya çıkmasında büyük fedakârlık gösteren İngiliz ve Fransız elçilerine teşekkür etmiştir. Saracoğlu, anlaşmanın münakaşa ve pazarlıkla

[14] Çelik, agm, s. 850.
[15] Uçarol, *age,* s. 712-713.
[16] Uçarol, *age*, s. 762-764; Atabey, agm, s. 29.
[17] Gönlübol-Sar, agm, s. 118.
[18] Atabey, agm, s. 30.
[19] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28 Haziran 1938, Devre: V, Cilt: 26, s. 431-434.
[20] Gönlübol-Sar, agm, s. 119.
[21] Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 138-139.
[22] Mustafa Salep, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi", His*tory Studies*, Volume: 4, Issue: 4, November 2012, s. 319.

oluşturulmadığını, büyük bir eser olması için karşılıklı ve kıymetli yardımlarda bulunulduğunu vurgulamıştır.[23]

Türkiye Cumhuriyeti, Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı arasında Ankara'da imzalanan üç taraflı yardım antlaşmasına göre; herhangi bir Avrupa devletinin Türkiye'ye saldırması durumunda İngiltere'nin ve Fransa'nın Türkiye'ye yardım etmesi kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan İngiltere'ye ve Fransa'ya herhangi bir Avrupa devletinin saldırması ve savaşın Akdeniz'e intikal etmesi halinde de Türkiye'nin İngiltere'ye ve Fransa'ya yardım etmesi kararlaştırılmıştır. Savaşın Avrupa'da kalması durumunda, Türkiye'nin tarafsızlık politikası izleyeceği belirtilmiştir.[24] Fransa'nın ve İngiltere'nin 13 Nisan 1939'da Romanya ve Yunanistan ile yapmış olduğu antlaşma gereğince savaşa girmesi durumunda Türkiye'nin her iki devletle işbirliği yapacağı vurgulanmıştır. Devletlerin aralarında istişare edecekleri belirtilmiş, her üç tarafın bu antlaşma gereğince savaşa girmesi durumunda ayrı ayrı savaşı bırakmayacakları veya barış antlaşması yapmayacakları hükme bağlanmıştır.[25] Nihayet üç taraflı yardım antlaşması, 8 Kasım 1939'da TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde 354 oyla kabul edilmiştir.[26] Bu antlaşma, Türkiye ve İngiltere arasındaki dostluk ilişkilerini güçlendirdiği gibi sonraki süreçte yapılan ikili görüşmelere temel oluşturmuştur.

Mihver Devletlere ait kuvvetlerin 1941 yılında Balkanlar'ı işgal etmesi ve Alman kuvvetlerinin de Bulgaristan sınırına gelmesi ile Türkiye, orduyu savaşa hazır hale getirmiştir. Aynı günlerde Büyükelçi Franz von Papen, Almanya'nın Türkiye ile dostluk antlaşması yapmak istediğini belirtmiştir. Konuyu İngiltere ile istişare eden Türkiye, 18 Haziran 1941'de Almanya ile on yıl geçerli olacak bir "*Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması*" imzalamıştır. 26 Haziran'da TBMM'de yapılan görüşmeler esnasında bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, Almanya ile imzalanmış olan dostluk antlaşmasının içerisinde her iki devletin yürürlükteki taahhütlerinin korunduğunu belirtmiştir. Saracoğlu, Türk-İngiliz ittifakının da bu kapsamda olduğunu vurgulamıştır.[27] Bu antlaşma ile her iki devlet toprak bütünlüklerini kabul etmişler, birbirleri aleyhine olan her türlü davranıştan uzak durmayı taahhüt etmişlerdir.[28] İmzalanmış olan bu antlaşma ile savaş yıllarında Almanların Türkiye'ye saldırısına engel olunmuştur. Ayrıca, Türkiye ile Almanya arasında 9 Ekim 1941'de imzalanmış ve TBMM tarafından 10 Aralık'ta kabul edilmiş olan

[23] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 8 Kasım 1939, Devre: VI, Cilt: 6, s. 17.
[24] Uçarol, *age,* s. 820.
[25] İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Belleten*, Nisan 1982, Cilt: 46, Sayı: 182, s. 406-407; Mahmut Gologlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945),* 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 50; Esmer-Sander, agm, s. 143.
[26] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 8 Kasım 1939, Devre: VI, Cilt: 6, s. 22.
[27] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 25 Haziran 1941, Devre: VI, Cilt: 19, s. 165.
[28] Gologlu, *age*, s. 119-120; İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayınları, İstanbul 1997, s. 3.

"Türk-Alman Ticari Mübadele ve Tediyelerin Tanzimi Antlaşması" ile Türkiye, Almanya'ya krom ve çeşitli tarım ürünleri pazarlamıştır.[29] Almanya ile yapılmış olan bu antlaşma, İngiltere'nin ve Amerika'nın tepkisine neden olmuştur.

Almanya, Türkiye'nin Mihver Devletleri ile birlikte savaşa girmesini isterken, İngiltere ise Müttefik Devletlerle savaşa girmesini istemiştir. Her iki taraf da Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokabilmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill ile Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında 30-31 Ocak 1943 tarihlerinde Adana Yenice İstasyonu'nda bir görüşme gerçekleştirilmiştir.[30] İnönü, Churchill'e Almanya ve Sovyet tehdidinden bahsetmiştir. Bu görüşmede Türk ordusunun modern silahlarla teçhiz edilmesi gerektiği belirtilmiş ve ihtiyaç duyulan silahlara ve malzemelere ait bir liste hazırlanmıştır.[31] Müttefik Devletler tarafından yapılmış olan Quebeck ve Moskova Konferansı'nda da Türkiye'nin durumu değerlendirilmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden arasında 5-6 Kasım 1943'te yapılmış olan Birinci Kahire Konferansı'nda ve Müttefikler arasında Tahran'da yapılmış olan görüşmelerde Türkiye'nin savaşa katılması konusu yeniden görüşülmüştür.[32] 4-6 Aralık 1943 tarihlerinde Churchill, Roosevelt ve İnönü arasında yapılmış olan İkinci Kahire Konferansı'nda Churchill, Amerikan ve İngiliz hava filolarının 15 Şubat 1944'te Türkiye'ye geleceğini, bunun kabul edilmemesi durumunda Türkiye ile işbirliği ümidinin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Bu görüşmede İnönü, prensip olarak savaşa katılmayı kabul etmiş,[33] ancak ordunun ihtiyaç duyduğu teçhizat ve modern silahların temin edilmesi durumunda Türkiye'nin savaşa girebileceğini belirtmiştir.[34] İnönü ayrıca, Türk ordusunun ihtiyaç duymuş olduğu malzemelerden ancak yüzde dördünün temin edilebildiğini ifade etmiştir.[35]

Kahire Konferansı'nda anlaşmanın sağlanamaması üzerine İngiltere, Türkiye'ye yapmakta olduğu silah ve teçhizat yardımını 2 Mart 1944'te durdurmuştur. Amerika ise Türkiye'ye yapmış olduğu "*Lend and Lease*" yardımına 1 Nisan 1944'te son vermiştir.[36] Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracı ve Alman savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi ise İngiltere ve Fransa tarafından tepki ile karşılanmış ve Türkiye'ye 19 Nisan 1944'te

[29] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 10 Aralık 1941, Devre: VI, Cilt: 22, s. 40-41; Uçarol, *age,* s. 828-829.
[30] Goloğlu, *age,* s. 198; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 234; Milliyet, *Almanak Türkiye*, Hazırlayan: Hikmet Bila, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 171.
[31] Ünal, *age*, s. 763-764; Uçarol, *age*, s. 834.
[32] Esmer-Sander, agm, s. 171-175.
[33] Esmer-Sander, agm, s. 177; Uçarol, *age,* s. 836-837; Milliyet, *Almanak Türkiye*, s. 171.
[34] Ünal, *age*, s. 765; Akşin, *age*, s. 235.
[35] Uçarol, *age*, s. 836-837.
[36] Esmer-Sander, agm, s. 180.

protesto notası verilmiştir.[37] Notalardan sonra Türkiye ise 21 Nisan 1944'ten itibaren Almanya'ya ve diğer Mihver Devletlere yapmış olduğu krom satışını durdurmuş,[38] 2 Ağustos 1944'te de Almanya ile siyasi ilişkilerini kesmiştir.[39] Türkiye, Almanya'dan sonra Japonya ile de 6 Ocak 1945'te diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmiştir.[40] Bu kararlarla Türkiye, Mihver Devletleri ile ilişkilerine diplomatik mesafe koyarak, Müttefik Devletlerle ilişkilerini kuvvetlendirmek istemiştir.

Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Stalin 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde Karadeniz sahilinde yer alan Yalta'da bir araya gelmişlerdir.[41] Konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanı Hasan Saka, TBMM'nin 23 Şubat 1945 tarihli oturumunda, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Maurice Peterson'un 20 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı'na gelerek kendisi ile görüştüğünü, İngiliz Hükümeti adına bir memorandum verdiğini, Kırım'da yapılmış olan Yalta Konferansı'nda alınmış olan karar gereğince 1 Mart 1945 tarihinden önce Mihver Devletlere savaş ilan edilmesi durumunda, dünya nizamının görüşüleceği ve 25 Nisan 1945'te toplanacak olan San Fransisko Konferansı'na davet edileceklerini belirttiğini vurgulamıştır. Nihayet, Türkiye'nin Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilanına ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne Türkiye'nin katılmasına dair Hükümet teklifi, TBMM'de 23 Şubat 1945'te oylanmış ve 401 oyla kabul edilmiştir.[42] İngiltere Başbakanı Churchill ise 27 Şubat 1945'te Avam Kamarası'nda Yalta Konferansı ile ilgili bilgiler vermiş ve Türkiye'nin dostluğunun önemine vurgu yapmıştır.[43] Türkiye, savaş boyunca bir denge politikası yürütmüş olsa da Batı ile ittifakını sürekli güçlendirmiştir.

Türkiye'nin de dâhil olduğu Birleşmiş Milletlere mensup devletler 25 Nisan 1945'te San Fransisko'da bir araya gelerek, hazırlamış oldukları Birleşmiş Milletler Anayasası'nı 26 Haziran 1945'te imzalamışlardır. Savaşla ilgili gelişmelere bakıldığında, İtalya 3 Eylül 1943'te savaştan çekilmiş, Almanya ise 8 Mayıs 1945'te Berlin'de imzalamış olduğu antlaşma ile teslim olmuştur. Japonya ise 2 Eylül 1945'te teslim olmuş, böylece İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir.[44] İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mihver ve Müttefik Devletler arasında millî menfaatleri doğrultusunda bir

[37] Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),* Phoenix Yayınları, Ankara 2004, s. 36.
[38] Gologlu, *age,* s. 253-254.
[39] Ünal, *age,*s. 764-765.
[40] Soysal, *age,* s. 1; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2003, s. 16.
[41] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Cilt: 1-2, 13. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2000, s. 400; Soysal, *age,* s. 1-2.
[42] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 15, Seçim Dönemi: VII, 23 Şubat 1945, s. 126, 132.
[43] Soysal, *age,* s. 3.
[44] Soysal, *age,* s. 6, 8-9, 12.

politika yürütmüş olan Türkiye, siyasi dengeleri de gözeterek İngiltere ile müttefiklik ilişkilerini geliştirmiştir.

1945-1950 Yılları Arasında Türkiye-İngiltere Siyasi İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Batı ile ilişkilerine ağırlık vermiştir. İngiltere ve Fransa ile 1939 yılında ittifak antlaşması imzalamış olan Türkiye, savaşa fiilen katılmamış olmakla birlikte Mihver Devletlere savaş ilan ederek resmen Müttefikler yanında savaşa girmiştir. Türkiye böylece İngiltere, Amerika ve Fransa gibi Batı devletleri ile ilişkilerini kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir. Türk-İngiliz ilişkileri de İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan uluslararası olaylardan doğrudan etkilenmiştir. Savaş sonrasında Türkiye'nin uğraştığı ilk uluslararası konu, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri olmuştur. Bu bölümde Türk-İngiliz siyasi ilişkileri de ilk olarak Sovyet talepleri doğrultusunda değerlendirilecektir.

Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun 1939 yılı Şubat ayında gerçekleştirmiş olduğu Moskova ziyaretinde Mareşal Voroşilof ve Sovyet Lideri Stalin, Boğazlarda üs kurmak istediklerini belirtmişler, ancak Saracoğlu tarafından bu talep kesin bir şekilde reddedilmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ise 19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanmış olan ve 7 Kasım 1945'te süresi dolacak olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmemesi isteğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti 7 Nisan 1945'te vermiş olduğu cevapta, Sovyetlerin önerilerinin neler olduğu sorulmuş ve yapılacak tekliflerin büyük bir dikkatle inceleneceği belirtilmiştir. Molotov, Haziran 1945'te vermiş olduğu cevapta, yeni bir paktın imzalanmasından önce iki ülke arasındaki sorunların çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre Sovyetler; Türk-Sovyet doğu sınırında değişiklik, herhangi bir saldırı karşısında ortak savunmayı sağlamak amacıyla Boğazlardan üs verilmesi, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ilkeleri üzerinden bir anlaşma yapılması teklifinde bulunmuştur. Sovyetlerin istekleri Türk Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.[45]

Türk-Sovyet dostluk antlaşmasının feshedilmesi kararı İngiltere'de hayretle karşılanmıştır. İngiliz basını, Boğazların İngiltere'nin emniyet bölgesine dâhil olduğunu, burada meydana gelecek tek taraflı hareketin İngiliz-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir.[46] Bu arada Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 11 ve 13 Temmuz 1945'te Londra'da iki kez İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile Sovyet taleplerini görüşmüştür.[47]

[45] *Akşam*, 22 Mart 1945, s. 1; *Akşam*, 7 Nisan 1945, s. 1; Sander, *age,* s. 252-253; Soysal, *age,* s. 3-4; Albayrak, *age,* s. 37-38; Eroğul, *age,* s. 19; Esmer-Sander, agm, s. 185.
[46] *Cumhuriyet*, 24 Mart 1945, s. 1.
[47] Soysal, *age,* s. 9.

Diğer taraftan, Türk basınında da Sovyet talepleri değerlendirilmiştir. Ulus gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik, 1925 Türk-Sovyet antlaşmasının uzatılmamasının normal karşılanabileceğini, ancak Türk-Sovyet dostluğunun değişmeyeceğini ifade etmiştir. Fenik, Sovyetler'in akla yatkın olmayan bir öneride bulunmayacağını düşünmüştür.[48] 25 Mayıs 1945'te Kars'ta konuşmuş olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bütün milletin malı ve canının sınır boylarının her karış toprağı üzerine konduğunu belirtmiştir. İnönü ayrıca, Birleşmiş Milletler Anayasası'ndaki hürriyet, toprak bütünlüğü ve istiklal haklarının boş sözlerden ibaret olmadığına inandıklarını vurgulamıştır.[49]

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde yapılmış olan Potsdam Konferansı'nda Boğazlar meselesi de görüşülmüştür. İngiltere Başbakanı Churchill, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini desteklemiş, Amerikan Başkanı Truman ise su yollarının bütün ülkelere açık olmasını istemiştir. Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Stalin ise sorunun Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında çözümlenmesini istemiştir. Truman, 27 Ekim 1945'te yapmış olduğu konuşmada fikir değiştirmiş, Türkiye'deki Boğazların diğer su yollarından farklı olduğunu vurgulamıştır. İngiltere ve Amerika, Sovyetlerin Türkiye'den taleplerine karşı kendi menfaatlerine uygun olarak Türkiye'nin yanında yer almışlardır.[50] Potsdam Konferansı'ndan sonra Amerika, Boğazlar konusunda 2 Kasım 1945'te Türkiye'ye vermiş olduğu notada, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeni bir uluslararası konferansta görüşülebileceğini belirtmiştir.[51] İngiltere ise 5 Kasım 1945 tarihli nota ile Boğazlar konusundaki görüşünü Türkiye'ye bildirmiştir. İngiltere, şartların yeniden gözden geçirilebileceğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka ise 3 Ocak 1946'da Londra'ya giderek Sovyetlerin Boğazlar ve arazi talepleri hakkında görüşmeler yapmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ise 21 Şubat 1946'da Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada Türkiye'nin bağımsız ve hür kalması, Türk-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bevin, 4 Haziran 1946'da Avam Kamarası'nda yapmış olduğu başka bir konuşmada ise İngiltere'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni yeniden gözden geçirme konusuna karşı olmadığını ve bunun Türkiye'nin bağımsızlığına zarar vermemesi gerektiğini vurgulamıştır.[52]

Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan üs talep eden muhtırası 7 Ağustos 1946'da Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya verilmiştir. Bu muhtıraya 14 Ağustos 1946'da cevap veren Amerika, Boğazlar rejiminin tayininin

[48] Mümtaz Faik Fenik, "Türkiye ve Sovyetler", *Ulus*, 8 Nisan 1945, s. 1.
[49] *Ulus,* 26 Mayıs 1946, s. 1.
[50] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965 (Genel Durum)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 195; Albayrak, *age,* s. 39, 41.
[51] Gönlübol-Ülman, agm, s. 198-199.
[52] Soysal, *age,* s. 13, 18, 20-21, 24.

sadece Karadeniz devletlerine ait olamayacağını belirtmiş, Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulması teklifini kabul etmemiştir. Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos tarihli muhtırasına Türkiye ise 22 Ağustos 1946'da cevap vermiştir. Bu cevapta Boğazlarla ilgili görüşmelerin Amerika'nın da katılacağı milletlerarası bir konferansla yapılabileceği belirtilmiş, Boğazlardaki güvenliğin Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak bir şekilde sağlanmasının Türkiye'nin bağımsızlığına zarar vereceği belirtilmiştir. Sovyetler Birliği ise 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye yeni bir muhtıra vermiştir. Sovyetlerin Türkiye'ye vermiş olduğu ikinci muhtıraya İngiltere ve Amerika 9 Ekim 1946'da cevap vererek, görüşlerini değiştirmediklerini belirtmişlerdir. Her iki devlet de Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine taraftar olduklarını, ancak bunun Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında olamayacağını, konuların Sözleşmeyi imzalayan diğer tarafların da katılacağı bir konferansta konuşulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Boğazların güvenliğinin sadece Türkiye tarafından sağlanması, Türkiye'nin saldırıya uğraması durumunda ise BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesinin gerektiğini belirtmişlerdir.[53] İngiltere'de çıkan Observer gazetesinin 6 Ekim 1946 tarihli ve "*İngiltere'nin Türkiye'ye Nasihatı*" başlıklı makalesinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye vermiş olduğu nota değerlendirilmiştir. Sovyet notasının tamamen reddini gerektirecek bir tarafın bulunmadığı, ayrıca Türkiye'nin Akdeniz'de İngiliz ve Amerikan siyasetini kendisi için daha uygun bulduğu ifade edilmiştir.[54] İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ise 22 Ekim 1946'da yapmış olduğu yeni bir açıklamada Sovyetlere Boğazlarda üs vermenin Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı olacağını, İngiltere'nin bunu kabul etmeyeceğini belirtmiştir.[55] Bütün bu bilgilerden hareketle İngiltere, Boğazlar konusunun uluslararası bir konferansta görüşülmesine olumlu yaklaşmış, ancak Türkiye'nin egemenlik haklarına zarar verilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin kesiştiği ikinci nokta Yunanistan konusu olmuştur. Yunanistan, savaş yıllarında ve sonrasında İngiltere tarafından desteklenmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi tarafından 9 Nisan 1945'te Başbakan Şükrü Saracoğlu'na gönderilmiş olan mektupta, Yunanistan için düzenlenmiş olan yardım konserine gösterilmiş olan katkıdan dolayı teşekkür edilmiştir.[56] İngiltere'nin yakın desteğini gören Yunanistan, 28 Nisan 1945'te Oniki Ada'nın İtalya'dan alınarak kendisine verilmesini istemiştir.[57] Bu istek, 27 Haziran 1946'da Amerika, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa Dışişleri Bakanları tarafından yapılmış olan

[53] Soysal, *age,* s. 25-32.
[54] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 60.368.9, Belge Tarihi: 07.10.1946
[55] Soysal, *age,* s. 34.
[56] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 235.590.17, Belge Tarihi: 09.04.1945
[57] Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 138-139.

toplantıda kabul edilmiştir.[58] Nihayet 10 Şubat 1947'de 21 devlet tarafından imzalanmış olan Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesine istinaden Oniki Ada, askerden arındırılması kaydıyla Yunanistan'a verilmiştir.[59] 1947 yılı Mart ayında ise Oniki Ada İngiliz askerlerinden Yunan askerlerine teslim edilmiştir.[60] İngiltere ve Amerika tarafından Yunanistan, savaş yıllarının mağduru bir devlet olarak gösterilmiş ve Oniki Ada ile ödüllendirilmiştir. Yunanistan'ın Oniki Ada'dan sonra Kıbrıs'a yönelmesi Doğu Akdeniz'deki gerginliği artırmıştır. Oniki Ada'nın eski sahibi Türkiye ise bu süreçte herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

Türkiye'nin Batı ile yakın ilişki kurma isteği, iç ve dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Bu kapsamda Genelkurmay Başkanlığı tarafından 27 Şubat 1945'te Başbakanlığa gönderilmiş olan bir yazıda Türkiye'de bulunan Amerika, Çin, Fransa, İngiltere, Norveç, Polonya, Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Yugoslavya deniz ve hava ataşelerinin ve yardımcılarının istedikleri yerde ve zamanda askeri elbiselerini giyebilmelerine izin verildiği belirtilmiştir. Bunlara eşit ve daha alt rütbede olan Türk subaylarının İç Hizmet Talimatnamesi hükümlerine göre yabancı görevlileri selamlayacakları belirtilmiştir. Buna mukabil, yabancı subayların üst rütbeli Türk subaylarını selamlamamaları durumunda herhangi bir uyarıda bulunulmayacağı, ancak ilgili subayın milliyeti ve rütbesinin Genelkurmay Başkanlığı'na bildirileceği ifade edilmiştir.[61]

Dışişleri Bakanlığı tarafından 10 Mart 1945'te Başbakanlığa gönderilmiş olan bir yazıda ise güneydeki demiryolları üzerinden Fransa'nın ve İngiltere'nin askeri nakliyat yapmalarına izin verilmesi istenmiştir. Fransa ile 1926 yılında imzalanmış olan "*Cenup Demiryolları Anlaşması*" gereğince güney demiryolları üzerinden Fransız askeri nakliyelerinin yapıldığı belirtilmiş, 1941 yılında Suriye'nin İngilizler tarafından işgal edilmesi üzerine güney demiryollarının kullanılmasının talep edildiği, ancak herhangi bir antlaşmanın olmaması ve tarafsızlık durumuna uygun görülmemesi nedeniyle talebin reddedildiği vurgulanmıştır. Son zamanlarda Türkiye'nin muharip devletler safına katılmış olması ve İngiliz talepleri nedeniyle konunun yeniden değerlendirildiği belirtilmiştir. Müttefik Devletler olmaları nedeniyle Fransız askeri nakliyelerinin 1926 Antlaşmasına uygun olarak güney demiryolları kanalıyla sevk edilmesinin, İngiltere ile herhangi bir antlaşmanın olmaması nedeniyle Fransa ile yapılmış olan 1926 Antlaşması hükümlerinden İngiltere'nin de istifade etmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir prensip kararı alınması gerektiği

[58] Soysal, *age,* s. 25.
[59] Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Editör: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 583-584; Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi,* s. 146-147.
[60] Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947),* 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020, s. 217.
[61] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer Bilgisi: 47.305.19, Belge Tarihi: 27.02.1945

vurgulanmıştır.[62] Değerlendirmelerde İngiltere'ye yönelik olumlu bir kanaat belirtilmesi, ikili ilişkilerin yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

Müttefik Devletlerle ilişkilerin geliştirilmesine dair diğer bir örnek de tebrik telgraflarına yansımıştır. Başbakanlık tarafından 15 Ağustos 1945'te Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç'e gönderilmiş olan yazıda, İkinci Dünya Savaşı'ndaki zafer nedeniyle Cumhurbaşkanı tarafından İngiltere, Amerika, Sovyetler Birliği ve Çin devlet başkanlarına birer tebrik telgrafı gönderilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Bir tebrik telgrafının da TBMM tarafından çekilmesinin zaruri olduğu vurgulanmıştır. Başbakan ve Dışişleri Bakanı tarafından da mevkidaşlarına tebrik telgrafı çekilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, 15 ve 16 Ağustos 1945'te bayrakların asılması ve iki gece aydınlatma yapılmasının tamim edildiği belirtilmiştir.[63]

İngiltere ile Türkiye arasındaki ilişkileri güçlendiren en önemli konulardan biri de karşılıklı ziyaretler olmuştur. Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından 28 Eylül 1945'te Başbakanlığa gönderilmiş olan bir yazıda, İngiltere Maslahatgüzarı Mösyö A. K. Helm'in göndermiş olduğu bir notadan bahsedilmiştir. Irak Kral Naibi Prens Abdullah'ın Ajax İngiliz Kruvazörü ile Marne ve Meteor muhrip subayları ve mürettebatına İstanbul'da kaldıkları dört gün boyunca gösterilmiş olan ilgi ve misafirperverlik için oldukça memnun kalındığı belirtilmiş ve hararetli bir şekilde teşekkür edilmiştir.[64] Yine, İngiltere'nin Doğu Akdeniz Donanması'na ait bir filo 21-25 Temmuz 1947 tarihleri arasında İstanbul'u ziyaret etmiştir. Filo Komutanı Amiral Willis, Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.[65] Filonun ayrılışı üzerine, gösterilen misafirperverlik nedeniyle İngiltere Büyükelçiliği tarafından Türkiye'ye teşekkür edilmiştir.[66] Diğer taraftan İngiltere donanmasına mensup Phoebe Kruvazörünün 23 Kasım 1949-28 Kasım 1949 tarihleri arasında İskenderun limanını ziyaret etmesine izin verilmiştir.[67] Çeşitli zamanlarda Türkiye'deki limanlara gerçekleştirilmiş olan bu tür ziyaretler, iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerini etkilemiştir.

İngiltere ile Türkiye arasında gerçekleştirilmiş olan ortak programlar da ikili ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Bu bağlamda İngiltere'deki kültür kurumlarını, mesleki ve teknik öğrenimi incelemek üzere iki üst düzey yetkili 13 Eylül 1945'te İngiltere'ye gönderilmiştir.[68] İngiltere Çalışma ve Milli Hizmet Bakanlığı memurlarından C. M. Leferbure'un ise İşçi

[62] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer Bilgisi: 152.78.30, 1-2, Belge Tarihi: 10.03.1945
[63] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 235.590.21, 1-2, Belge Tarihi: 15.08.1945
[64] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 259.747.46, Belge Tarihi: 28.09.1945
[65] Soysal, *age,* s. 45.
[66] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 235.590.36, Belge Tarihi: 04.08.1947
[67] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 120.78.11, Dosya Ek: 76-1442, Belge Tarihi: 27.10.1949
[68] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 109.57.13, Belge Tarihi: 13.09.1945

Sigortaları Kurumu'nda 1 Şubat 1946'dan itibaren teknik müşavir olarak çalışmasına izin verilmiştir.[69] Diğer taraftan İstanbul ve Ankara'da kurulacak olan radyo istasyonlarında çalıştırılacak olanların incelemelerde bulunmak üzere Amerika'ya ve İngiltere'ye gönderildiği anlaşılmaktadır.[70] Bu bilgiler, uzmanlık gerektiren çeşitli teknik konularda iki ülke arasında işbirliği yapıldığını göstermektedir.

1946 yılı Ağustos ayı sonunda ise İngiltere'de yapılacak olan Dünya Gençlik Konferansı'na Türk gençliğini temsilen bir heyetin davet edildiği anlaşılmaktadır. Çeşitli milletlere mensup yaklaşık dört yüz gencin katılması planlanan konferansta; gençliğin mesuliyeti, savaşın sebepleri, faşizmin mahiyeti, Birleşmiş Milletlerin geleceği, demokrasi sisteminin gelişmesi gibi hususların görüşüleceği belirtilmiştir.[71] Aynı dönemde Türkiye ile İngiltere arasında açılacak olan "*Hava Hattı*" nedeniyle bir heyetin Türkiye'ye geleceği ve bu heyete İngiliz Havacılık Bakanı Stansgate'in başkanlık edeceği belirtilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı, İngiltere'ye gönderilmiş olan Türk heyetine Stansgate tarafından yakın ilgi gösterildiği, Türkiye'ye geldiklerinde ise havacıların katılımı ile bir karşılama töreni düzenlenmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.[72] Bütün bu bilgiler, Türkiye ile İngiltere arasında çeşitli konularda işbirliğinin gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Devletlerin uğramış oldukları felaket zamanlarında gösterilmiş olan tepkiler, ilişkilerin seyrinde oldukça etkili olmuştur. İngiltere'de 1947 yılı ilkbaharında şiddetli yağmur nedeniyle ortaya çıkmış olan selden zarar görenlere yardımcı olmak amacıyla Kızılay Derneği tarafından 15 Nisan 1947'de İngiltere Kızılhaç Derneği'ne 50.000 Türk lirası değerinde 20 ton kristal şeker, 12 ton makarna, 5 ton pirinç ve 10 ton sabuna ilave olarak Hükümet adına da 300 ton buğday gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[73] 20 Nisan 1947'de Londra Belediye Başkanı Sir Bracawell Feith'i ziyaret eden Türk Büyükelçisi Açıkalın, yapılan yardımların Türk milletinin kalbinden gelen bir sevgi işareti olduğunu ve 1940 tarihli Erzincan depremine İngilizlerin göstermiş oldukları dostça yardımın bir şükran hatırası olduğunu vurgulamıştır.[74] Yardım nedeniyle İngiltere Kızılhaç Derneği Başkanı Lord Woolton tarafından ise Türk Hükümeti'ne ve Kızılay Derneği'ne teşekkür mektubu gönderilmiştir. Mektupta, yardımların her iki devlet arasındaki dostluğu kuvvetlendirdiği belirtilmiştir.[75] Anadolu Ajansı'nın 8 Ocak 1947 tarihli haberinde, Avam Kamarası Parlamentolar Grubu tarafından TBMM'den bir heyetin Londra'ya davet edildiği

[69] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 110.16.3, Belge Tarihi: 22.02.1946
[70] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 113.29.19, Belge Tarihi: 05.05.1947
[71] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 229.542.12, Belge Tarihi: 10.08.1946
[72] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 59.402.37, Belge Tarihi: 07.09.1946
[73] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 113.25.12, Belge Tarihi: 15.04.1947
[74] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 161, Nisan 1947, s. 22.
[75] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 179.236.12, Belge Tarihi: 14.05.1947

belirtmiş olmakla birlikte,[76] sel felaketi üzerine İngiltere'ye bir heyet gönderilmiştir.[77] Sel felaketinin olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiş olan bu ziyaret, iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.

Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye yapılacak askeri yardım konusunda görüşmelerde bulunmak üzere 7 Ekim 1947'de Amerika'ya gitmiş olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak başkanlığındaki Türk heyeti, 10 Kasım 1947'de Londra'ya geçmiştir.[78] Londra'da dokuz gün kalmayı planlayan Türk heyeti, resmi ziyaretler yanında deniz ve hava üslerini ziyaret etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda Genelkurmay Başkanı Omurtak, 11 Kasım'da Buckingham Sarayı'nda İngiltere Kralı tarafından kabul edilmiştir. 12 Kasım'da İngiliz Genelkurmay Başkanı Montgomery ile görüşen Genelkurmay Başkanı Omurtak için 13 Kasım'da İngiliz Hükümeti tarafından resmi bir kabul yapılmıştır. Türk askeri heyeti, 19 Kasım 1947 tarihine kadar İngiliz kara, deniz ve hava birliklerinde incelemelerde bulundukları gibi çeşitli tatbikatları da izlemişlerdir. Türk askeri heyeti ziyaret ettikleri yerlerde büyük bir ilgi ve misafirperverlik ile karşılanmışlardır.[79] 11 Mart 1948'de Londra'ya gelmiş olan Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 12 Mart'ta İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ile görüşmüştür. Dostane bir hava içerisinde gerçekleştirilmiş olan görüşmelere ait detaylı bilgi verilmemiş olmakla birlikte, Balkanlar ve Orta Doğu'daki gelişmelerin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1939 tarihli Türk-İngiliz ittifak antlaşması çerçevesinde dostluk ve işbirliği konuları, bu görüşmenin temelini oluşturmuştur.[80]

Avrupa'da siyasal birleşme amacıyla İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç arasında 5 Mayıs 1949 tarihinde imzalanmış olan antlaşma ile Avrupa Konseyi kurulmuştur. Konseye 27 Temmuz 1949'da davet edilen Türkiye ise Yunanistan'la birlikte 8 Ağustos 1949'da Strasburg'da yapılan toplantıda Avrupa Konseyi toplantısına dâhil olmuştur. Böylece Konseyin üye sayısı 12'ye ulaşmıştır.[81] Konseyin 9 Ağustos tarihli toplantısına Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak katılmıştır.[82] Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne katılımı TBMM'de ise 12 Aralık 1949'da onaylanmıştır.[83] Türkiye, Konsey üyesi İngiltere ile birlikte çalışmalara katılmış ve bu teşkilat aracılığı ile işbirliğini artırmıştır. 1945-1950 döneminde Türkiye ile İngiltere

[76] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 158, Ocak 1947, s. 59.
[77] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 5.27.5, Belge Tarihi: 21.04.1947; *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 5.27.6, Belge Tarihi: 22.04.1947
[78] Soysal, *age,* s. 46.
[79] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 168, Kasım 1947, s. 93-97.
[80] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 172, Mart 1948, s. 40-41; Soysal, *age,* s. 54.
[81] Gönlübol-Ülman, agm, s. 226; Akşin, *age,* s. 240; Soysal, *age,* s. 81.
[82] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 189, Ağustos 1949, s. 91.
[83] *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 22, Dönem: VIII, 12 Aralık 1949, s. 192.

arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler hız kesmeden devam etmiştir. Heyetler halinde gerçekleştirilmiş olan ziyaretler, iki devlet arsındaki dostluk ilişkilerinin bir sonraki döneme taşınmasına katkı sağlamıştır.

1945-1950 Yılları Arasında Türkiye-İngiltere Ticari İlişkileri

Türkiye ile İngiltere arasındaki ticari ilişkiler, siyasi ilişkilerin seyrine göre gelişmiştir. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin yabancı sermayeye bakışı İngiltere tarafından eleştirilmiştir. Bu dönemde İngiltere, Türkiye'nin İngiliz sermayesine duymuş olduğu şüpheyi ortadan kaldırmak için çalışmıştır.[84] İngiliz Hükümeti, Türkiye'nin ekonomik olarak ayakta kalamayacağını ve Batı'ya başvuracağını düşünmüştür.[85] Musul sorununun çözümlenmesinden sonra gelişmeye başlayan ikili siyasi ilişkiler ticari alanda da kendini göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye ile İngiltere arasında 2 Eylül 1936'da "*İngiliz-Türk Ticaret ve Kliring Antlaşması*" imzalanmıştır.[86] Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanmış olan ittifak antlaşmasına ek olarak 20 Ekim 1939'da Ankara'da iktisadi ve mali antlaşmalar da yapılmıştır.[87]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Türkiye'den İngiltere'ye ihraç edilen ürünler hakkında yapılmış olan bilgilendirme, dostluk ilişkileri açısından önemlidir. İngiliz Büyükelçisinin ihracat vergilerinin tamamen kaldırılması talebinin 1945 yılı Ocak ayında değerlendirildiğini belirten Başbakan Şükrü Saracoğlu, alınan kararları maddeler halinde belirtmiştir. Bu kapsamda Hükümetin ayçiçeği ve susam ihracını kabul ettiğini, bunların ihracında İngiliz ve Amerikan şirketlerinin haklarının olmaması nedeniyle farklı bir şirketin veya Ticaret Ofisinin bunu yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Susamın ve ayçiçeğinin asgari fiyatlar üzerinden ihraç edileceği, böylece % 40 indirim yapılacağı, buğday maliyet fiyatının 32 kuruş ve ihracat resmi ile bu fiyatın 35-36 kuruşa ulaşacağı, ancak 6 kuruş indirim yapılarak 30 kuruşa İngiltere'ye ve Yunanistan'a ihraç edileceği, diğer hububatta da aynı şekilde indirim uygulanacağı, bunun dost devletlere geniş bir iyilik olacağı, diğer hububatlarla birlikte 20 bin tonun teslim edilebileceği, toplamda 30-32 bin tonluk ürünün bir ay içerisinde Pire limanına nakledilebileceği belirtilmiştir. Saracoğlu ayrıca, ürünlerin ihracı esnasında incir, üzüm ve fındık naklinin de yapılabileceğini ifade etmiştir.[88]

Türkiye ile İngiltere arasındaki ticari ilişkiler, savaş sonrasındaki şartlara göre yeniden düzenlenmiştir. Milletvekili Esat Tekeli, 31 Mart 1945'te süresi bitecek olan Türk-İngiliz Ticaret ve Ödeme Antlaşması'nı yenilemek ve iki devlet arasındaki ticari ilişkileri yeniden gözden

[84] Boyar, agm, s. 1182-1184.
[85] Mustafa Çufalı, "Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosu'nda Yapılan Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 47, Yıl: 2000, s. 599.
[86] Atabey, agm, s. 27-30.
[87] Esmer-Sander, agm, s. 144.
[88] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer Bilgisi: 235.590.14, 1-3, Belge Tarihi: 13.01.1945

geçirmek için Londra'ya gitmiş olan ticaret heyetinin görüşmelerini sürdürdüğünü belirtmiştir. Tekeli, Türkiye'nin satın alabilmek için mutlaka satmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu konuda müttefik ve dost bir devletin yardımına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.[89] Tekeli burada, devletin ihracat ve ithalat dengesini korumaya yönelik politikasına değinmiş, özellikle ihracatın önemine vurgu yaparak, bir müttefik olarak İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesini istemiştir. M. Malcolm Burr, 25 Eylül 1946'da Scotsman gazetesinde yayımlamış olduğu makalede, Türkiye'nin satacak malının çok olduğunu belirtmiş, Hükümetin Türk mallarının dünya pazarlarında satılacağına dair vermiş olduğu vaadin Türk ihracatçılarını memnun ettiğini vurgulamıştır. Burr, piyasası genişleyen dost ve zengin bir ülkede İngiltere'nin faal ticaret yapmasının son derece önemli olduğunu belirtmiştir.[90] Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki ülke arasındaki ihracat ve ithalatın gelişme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlar ise liberal ve açık bir ekonomi politikasından bahsetmeye başlamışlardır. Bu kapsamda Max Thornburg başkanlığındaki bir grup Amerikalı uzman tarafından hazırlanmış olan raporda özel sektöre daha fazla önem verilmesi, yabancı sermayenin özendirilmesi, daha liberal bir ticaret ve kambiyo rejiminin oluşturulması önerilmiştir. Raporda ayrıca, Türkiye'nin daha fazla dış yardım alabilmesinin belirtilen değişiklikleri yapması ile mümkün olacağı belirtilmiştir.[91] Yabancı uzmanların önerileri Türk Hükümetleri tarafından takip edilmiş, yapılan öneriler ekonomik kararlarda etkili olmuştur.

Savaş sonrasında Türkiye'deki sektörlerin makine ve malzeme ihtiyaçları Amerika ve İngiltere başta olmak üzere Batılı devletlerden sağlanmıştır. Bu kapsamda Sümerbank ve Etibank'a bağlı işletmelere ve fabrikalara alınacak malzemeler için Amerika'ya gönderilmiş olan heyetin dönüşte İngiltere'ye uğraması ve her iki kurum için alınabilecek makine, malzeme ve diğer ihtiyaçların temini için inceleme yapması istenmiştir.[92] Diğer taraftan Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin 9 Şubat 1945 tarihli yazısında, askeri fabrikaların ihtiyacı olan malzemelerin bundan sonra peşin para ile sipariş edilmesi gerektiği belirtilmiştir.[93] Bu dönemde gemilere yönelik kolaylaştırıcı bir düzenleme de yapılmıştır. İngiltere Büyükelçiliğinden alınmış olan bir notada gemiler için uygulanmakta olan "*ship's warrant-gemi ruhsatiyesi"* usulünün 1 Nisan 1946'da sona erdiği belirtmiş ve İngiltere limanlarındaki kolaylıklardan istifade etmek isteyen gemilerin İngiliz *"ship's warrant"* belgesini bulundurmalarına gerek

[89] Esat Tekeli, "Türk-İngiliz ticareti", *Ulus*, 25 Mart 1945, s. 1.
[90] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 154, Eylül 1946, s. 43-44.
[91] Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 226.
[92] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer Bilgisi: 107.101.12, Belge Tarihi: 22.01.1945
[93] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer Bilgisi: 58.396.13, 2-4, Belge Tarihi: 17.02.1945

olmadığı belirtilmiştir.[94] Bu uygulama, iki devlet arasındaki ticari ilişkileri kolaylaştırmıştır.

Türk Hava Kurumu tarafından Başbakanlığa gönderilmiş olan 6 Şubat ve 10 Şubat 1945 tarihli yazılarda motor fabrikası kurmak amacıyla Devlet Ziraat İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ankara Tavukçuluk Enstitüsü yanındaki 120.000 m²'lik arazinin satın alınması ve İngiltere'den 300 bin sterlinlik bir kredi alınması talep edilmiştir.[95] Yatırımlarda İngiliz kredisi kullanılmaya devam etmiştir. Gipsy uçak motoru üretmek üzere kurulacak olan fabrika için Türk Hava Kurumu ve İngiltere'deki De Havilland firması arasında kurulmuş olan Planlama Kurulu'na 1 Mart 1945'ten 31 Mayıs 1945'e kadar J. J. Dziewonski görevlendirilmiştir.[96] İki devlet arasında ihtiyaca göre yeni ticari antlaşmalar da yapılmıştır. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın başkanlığında Londra'ya gitmiş olan heyet, 4 Mayıs 1945'te İngiltere ile yeni bir ticaret antlaşması imzalamıştır.[97] Aynı ay içerisinde demiryolları inşaatı için gerekli olan cebire, tirfon ve benzeri malzemenin pazarlıkla İngiltere'den satın alınması kararlaştırılmıştır.[98] Elazığ ve Van arasında yapılmakta olan demiryolu inşaatı için İngiltere'den ve Amerika'dan ray getirebilmek amacıyla beş yüz bin dolarlık döviz verilmesi kararlaştırılmış, ancak İngiliz-Amerikan Komitesinden lisans alınamamıştır. Sorunun çözümü için Bakanlıktan destek talep edilmiştir.[99] Bütün bu bilgiler ticari ilişkilerin yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

Milli Savunma Bakanlığı tarafından İngiltere'ye siparişi verilmiş olan Burakreis Denizaltı Gemisi'nin 1945 yılı Haziran ayı başlarında Türkiye'ye gönderilmesi planlanmış, bu nedenle gemi mürettebatı da 30 Nisan 1945'te İngiltere'ye gönderilmiştir. Konuyla ilgili olarak, İngiliz fabrikalarında Pasifik Savaşı nedeniyle yoğun bir çalışma yürütüldüğü, Burakreis Denizaltı Gemisi'nin ancak 1945 yılı Kasım ayı başlarında tamamlanabileceği belirtilmiştir. Burakreis Denizaltı Gemisi'nin bir an önce tamamlanarak Türkiye'ye gönderilmesi konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın çalışma yapması talep edilmiştir.[100] Yine, Milli Savunma Bakanlığı tarafından alınmış olan iki adet ağ gemisinin 31 Ocak 1946'da teslim edilmek üzere, Muavenet Muhbirinin de 7 Şubat 1946'da İstanbul limanında olacağı, Burakreis Denizaltı Gemisi'nin ise 1946 yılı Şubat ayı sonunda Türk karasularında olacağı ifade edilmiştir. İki ağ gemisinin ve Muavenet Muhbirinin İstanbul limanına geleceği gün sancak merasimi yapılacağı, gemileri getiren İngiliz personeli için bir akşam yemeği

[94] *BCA,* Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 235.590.27, Belge Tarihi: 12.04.1946
[95] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer Bilgisi: 61.410.29, 2-5, Belge Tarihi: 10.02.1945
[96] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 108.36.20, Belge Tarihi: 21.06.1945
[97] Soysal, *age*, s. 6.
[98] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 108.28.17, Belge Tarihi: 22.05.1945
[99] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 152.74.26, 1-2, Belge Tarihi: 28.05.1945
[100] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 62.419.28, Belge Tarihi: 20.08.1945

verileceği vurgulanmıştır.[101] Özetle, bu dönemde ihtiyaç duyulan deniz araçları İngiltere'den temin etmiştir.

Amerika, İngiltere ve İsveç ile Türkiye arasında imzalanacak olan Hava Nakliyatına Dair Anlaşmaları imzalamak üzere Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ve Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'e yetki verilmiştir.[102] Diğer taraftan Hava Kuvvetlerinin ihtiyaç duymuş olduğu uçakların ve malzemelerin doğrudan firma sahipleri veya temsilciler ile yapılacak sözleşmelerle alınması gerektiği belirtilmiş,[103] İngiltere'den satın alınan uçakların getirilmesi için dört teknik işler ustası İngiltere'ye görevlendirilmiştir.[104] İngiltere'den satın alınmış olan 400 adet uçağa ait yedek telsiz, radar cihazları ile yer ve hava irtibatında kullanılmak üzere 23 adet kısa ve çok kısa dalgalı meydan telsizinin pazarlıkla alınması kararlaştırılmıştır.[105] Diğer taraftan British European Airways adlı İngiliz hava şirketi, 17 Eylül 1946'dan itibaren Londra-Ankara arasında haftalık uçuş kararı almıştır. Bu uçuşların Marsilya, Roma, Atina ve İstanbul'a uğrayarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir.[106] Bütün bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirmiştir.

Devlet Matbaası için gerekli olan makinelerin, bedeli 27 Mayıs 1938 tarihli Türk-İngiliz Antlaşması ile sağlanmış olan on milyon sterlinlik kredinin Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne ayrılmış olan kısmından ödenmek üzere İngiltere'den pazarlıkla alınması kararlaştırılmıştır.[107] İngiltere'de Braithwaite ortaklığına yaptırılan iki demir köprünün montaj işinin aynı ortaklığa pazarlıkla yaptırılması,[108] Jandarma Genel Komutanlığı için bando malzemelerinin pazarlıkla İngiltere'den alınması kararlaştırılmıştır.[109] İngiltere'ye 1945-46 döneminde 44.500 ton üzüm ihracı taahhüdünün 25.000 tonunun 1945'te gerçekleştirildiği, 1946 yılı Haziran ayı sonuna kadar da 15.000 tonun tamamlanmış olacağı, geriye kalan 4.500 tonun da teslim edilmesinden sonra ¼ oranındaki üzümün sterlin sahası dışına serbest döviz yoluyla gönderilebileceği belirtilmiştir.[110] Antalya Milletvekili Nurullah Sumer, 28 Ekim 1948'de Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu mektupta, Londra'da Hazine Bakanlığı'nda görevli Mister Somerville-Smith ile bir görüşme gerçekleştirdiğini belirtmiş, Türkiye ve İngiltere arasındaki ticari ilişkilerden bahsettiklerini vurgulamıştır. Mister Somerville-Smith'in her

[101] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 62.421.29, Belge Tarihi: 28.01.1946
[102] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 110.9.7, Belge Tarihi: 29.01.1946
[103] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 111.58.9, Belge Tarihi: 12.09.1946
[104] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 114.59.9, Dosya Ek: 47-291, Belge Tarihi: 02.09.1947
[105] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 117.74.5, Dosya Ek: 5-338, Belge Tarihi: 22.11.1948
[106] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 154, Eylül 1946, s. 43.
[107] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 110.20.14, Belge Tarihi: 15.03.1946
[108] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 110.27.11, Belge Tarihi: 17.04.1946
[109] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 111.52.4, Belge Tarihi: 25.07.1946
[110] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 84.530.10, 1-5, Belge Tarihi: 27.06.1946

iki ülke arasındaki ticari münasebetler nedeniyle Türkiye'ye geleceğini belirten Sumer, vazifesinin kolaylaştırılması konusunda yardımda bulunulmasının faydalı olacağını vurgulamıştır.[111] 1945-1950 yılları arasında Türkiye ile İngiltere arasındaki ticari ilişkiler ağırlıklı olarak askeri araçlar, teknik makineler ve hububat alışverişi şeklinde gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat bağlamında gerçekleştirilmiş olan ikili ilişkiler, her iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmiştir.

Demokrat Parti Dönemi Türkiye-İngiltere Siyasi İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi ile yönetilen devletlerin elde etmiş oldukları zafer, Birleşmiş Milletler ilkelerini benimsemiş diğer devletlerin de demokratik usulleri benimsemelerine katkı sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de yeni siyasi partiler kurulmaya başlamıştır. İlk muhalif siyasi parti olan Milli Kalkınma Partisi, sanayici olan Nuri Demirağ tarafından Temmuz 1945'te kurulmuştur. Demokrat Parti (DP) ise ancak 7 Ocak 1946'da kurulabilmiştir.[112] 14 Mayıs 1950'de yapılmış olan seçimleri büyük çoğunlukla kazanmış olan DP, tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır.[113] 1960 yılına kadar yapılmış olan seçimlerde başarılı olarak iktidarda kalan DP döneminde Batılı devletlerle ilişkiler ise dostluk çerçevesinde yürütülmüştür. İngiltere ile ilişkiler de Doğu Akdeniz'deki ve Orta Doğu'daki gelişmelerle bağlantılı bir şekilde sürdürülmüştür.

Bu bölümde 1960 yılına kadar geçen süreçte genel olarak Türk-İngiliz ilişkileri değerlendirilecektir. Diğer konular ise alt başlıklar halinde incelenecektir. DP'nin ilk Hükümet Programı TBMM'de 29 Mayıs 1950'de okunmuştur. Türk dış politikasında Birleşmiş Milletler idealine samimi bağlılığın devam edeceği, geleneksel İngiliz ve Fransız ittifakına ve Amerika ile sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan ilişkilere sadık kalınacağı, büyük ve küçük bütün devletlerin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olunacağı belirtilmiştir. Truman Doktrini ve Marshall yardımları nedeniyle Amerika'ya teşekkür edildiği gibi "*büyük dost*" olarak Amerika ve "*büyük müttefiklerimiz*" olarak nitelenen İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel ilişkilerin samimi bir şekilde kuvvetlendirilmesinin Hükümetin en büyük amacı olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlamak için müttefiklerin dikkatini çekmenin yararlı olduğu belirtilmiş, Orta Doğu devletleri ile de sıkı bir dostluk bağının kurulmasının amaçlandığı vurgulanmıştır.[114] DP'nin ilk Hükümet Programında özellikle Batılı devletlere yönelik sıkı dostluk ilişkilerinin sürdürüleceği açıklanmıştır.

---

[111] *BCA*, Kurum Kodu: 490.01, Yer No: 29.132.3, Belge Tarihi: 28.10.1948

[112] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),* Çev.: Ahmet Fethi, 4. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2010, s. 29-30.

[113] Ahmad, *age,* s. 54.

[114] *TBMM Tutanak Dergisi,* Cilt: 1, Dönem: IX, 29 Mayıs 1950, s. 31; Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1968, s. 364.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 20 Kasım 1950 tarihli Bursa gezisine İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Noel Charles de katılmıştır. Bu gezide Karacabey Harası ve Merinos Fabrikası gezilmiştir.[115] Davet nedeniyle Büyükelçi 24 Kasım'da Cumhurbaşkanına bir teşekkür mektubu göndermiştir.[116] İkili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla bu tür davetler, sonraki yıllarda da sürdürülmüştür. İngiltere Kralı VI. George'un 6 Şubat 1952'de ölümü üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Londra'da cenaze törenine katılmıştır.[117] Bu törene, Cumhurbaşkanının yanında Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu, Samsun Milletvekili Firuz Kesim, Ankara Milletvekili ve Zafer Gazetesi Başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile diğer görevliler de katılmıştır.[118] 14 Şubat 1952 tarihinde de Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve beraberindeki heyet, Kraliçe II. Elizabeth'i ziyaret etmiştir.[119] Zorunlu bir nedenle gerçekleştirilmiş olan bu ziyaret, müttefiklik ilişkilerini güçlendirmiştir.

Yunanistan'da yayınlanmakta olan To Vima gazetesinin 7 Haziran 1952 tarihli sayısında Türkiye Başbakanı ile Dışişleri Bakanının İngiltere'ye davet edilmeleri ve Türk-İngiliz ilişkileri değerlendirilmiştir. Görüşmenin 19-25 Haziran 1952 tarihleri arasında Londra'da yapılacak olan Orta Doğu'daki İngiliz elçileri konferansından sonra 7-8 Temmuz 1952'de gerçekleştirileceği belirtilmiştir. İngiltere'de yapılacak görüşmelerde Türkiye'nin Orta Doğu'daki müttefikler cephesinde aktif rol almasının isteneceği belirtilmiş, Orta Doğu savunması ile Batı müdafaa sisteminin irtibatını sağlamada Türkiye'nin önemine vurgu yapılmıştır. Değerlendirmede Türkiye'nin ve bölge devletlerinin böyle bir ittifaka nasıl yaklaşacağını kestirmenin henüz güç olduğu ifade edilmiştir.[120] 7 Temmuz'da Londra'da gerçekleştirilmesi planlanan görüşme, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in rahatsızlığı nedeniyle ertelenmiştir.[121] Nihayet Orta Doğu'daki gelişmeler bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerini doğrudan etkileyen bir konu olmuştur.

İngiltere'de yayınlanan The Birmingham Post gazetesinde Malcolm Burr tarafından 5 Eylül 1952'de "*Britanya'nın Türk Misafirlerinin Kariyerleri*" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Ekim ayında İngiltere'yi ziyaret edecek olan Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'yi kuran dört şahıstan ikisi olduğu belirtilmiştir. Burr, Menderes'in samimi tebessümü, intizamı ve aklıselimi ile bütün ülkede popüler bir şahsiyet haline geldiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Köprülü'nün de Türk tarihinde meşhur âlim bir kişi olduğunu

[115] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 204, Kasım 1950, s. 18-19.
[116] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 41.242.24, Dosya Ek: B2, Belge Tarihi: 28.11.1950
[117] Soysal, *age,* s. 140.
[118] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 128.9.13, Dosya Ek: 76-2168, Belge Tarihi: 12.02.1952
[119] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 219, Şubat 1952, s. 201-202.
[120] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 102.635.1, Dosya Ek: F11, Belge Tarihi: 12.06.1952
[121] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 224, Temmuz 1952, s. 93.

vurgulamıştır. Burr, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında ve Yunanistan'la dostluk ilişkilerinin geliştirilmesinde Köprülü'nün katkısının önemli olduğunu belirtmiştir. DP'nin Kore'ye asker göndermesinin Birleşmiş Milletler nezdinde çok itibarlı bir durum ortaya çıkardığını vurgulayan Burr, İngiltere'nin ve Amerika'nın ideallerine çok benzeyen demokratik bir Türkiye'nin ortaya çıktığını ifade etmiştir.[122] Bu bilgiler, Türkiye'deki siyasi gelişmelerin İngiltere tarafından yakından takip edildiğini göstermektedir.

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, 17-23 Eylül 1952 tarihlerinde Yugoslavya'yı ziyaret etmiştir.[123] Bu ziyaretten sonra Fransız Paris-Presse gazetesi tarafından 30 Eylül 1952'de "*İngiltere Doğu Akdeniz'de yerini başkasına kaptırmak istemiyor*" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Strasburg'da De Gasperi-Eden görüşmesinin, Eden'in Belgrad ziyaretinin ve Tito'nun Londra'ya davet edilmesinin, Türkiye Başbakanı ile Dışişleri Bakanının Londra'ya gitmek üzere olmalarının, Mareşal Montgomery'nin Türkiye'de on gün kalarak Türk askeri kuvvetlerini teftiş etmesinin, siyasi ve askeri şahsiyetlerle temaslarının bir hedefinin olduğu belirtilmiştir. Yunanistan'daki yerini kendi isteği ile 1947'de Amerika'ya bırakan İngiltere'nin, Akdeniz havzasında kendi yerine Amerika'nın geçmesine engel olmak istediği vurgulanmıştır. Yazıda İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de ve Orta Doğu'da kurulacak müşterek savunma teşkilatlarının başına geçmek istediği belirtilmiştir. İngiltere'nin Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki münasebetlerin gelişmesine yardım ettiği ifade edilmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs'ta hazır ve nazır olduğu, Batı'nın savunma üslerini Ankara-Atina ve Belgrad mihverine istinat ettirmek niyetinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki hatırı sayılır yerini kaybetmek istemediği vurgulanmıştır.[124]

Türkiye Başbakanı Menderes'in İngiltere'yi ziyaret edecek olması nedeniyle Times gazetesi 13 Ekim 1952'de bir değerlendirme yapmıştır. Burada Türkiye'nin içerisinde olacağı bir Orta Doğu Komutanlığının Arap devletleri tarafından kabul edilebileceği vurgulanmıştır. Manchester Guardian gazetesi de Türkiye'nin Orta Doğu'daki Müslüman devletlerle Batı arasında köprü olabileceğini belirtmiştir.[125] Nihayet İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in Yugoslavya ziyaretinden bir süre sonra, davet üzerine Başbakan Menderes ile Dışişleri Bakanı Köprülü, 13-19 Ekim 1952 tarihleri arasında İngiltere'yi ziyaret etmişlerdir. Başbakan Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden ile 14 Ekim'den itibaren yapılan görüşmelerde; Orta Doğu'nun savunulması, Balkanlar'da üçlü işbirliği ve iki devlet arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. 15 Ekim'de Kraliçe Elizabeth ile de görüşülmüştür. Ziyaret esnasında Churchill ve Eden

[122] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 102.637.5, 2-5, Dosya Ek: F11, Belge Tarihi: 27.09.1952
[123] Soysal, *age,* s. 152.
[124] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 102.637.9, 1-3, Dosya Ek: F11, Belge Tarihi: 11.10.1952
[125] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 227, Ekim 1952, s. 90.

Türkiye'ye davet edilmiş ve nihayet heyet 19 Ekim'de İngiltere'den ayrılmıştır. Başbakan Menderes, 19 Ekim 1952'de vermiş olduğu bir beyanatta Orta Doğu Komutanlığı formülünün şimdilik terk edildiğini, bunun yerine Orta Doğu savunma teşkilatının bahis konusu olduğunu, komutanlığın sonradan düşünülebileceğini belirtmiştir.[126] Yayınlanmış olan ortak tebliğde ise iki devlet yetkilileri arasında geniş meselelerin görüşüldüğü ve tam bir görüş birliği içerisinde bulunulduğu vurgulanmıştır.[127] Nihayet görüşmelerde Orta Doğu'nun güvenliği konusu öncelikli olarak değerlendirilmiştir.

İngiltere'nin Orta Doğu Kara Kuvvetleri Başkomutanı General Robertson, NATO Güneydoğu Avrupa Kara Kuvvetleri Komutanı General Wymann ile temaslarda bulunmak üzere 28 Ocak 1953'te İzmir'e gelmiştir. Bu durum, Orta Doğu ile ilgili alınacak kararlarda Türkiye'nin önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü, bu sefer İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in taç giyme töreni için Londra'ya gitmişlerdir. Menderes ve Köprülü, 1 Haziran 1953'te İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile görüşmüşlerdir. Dışişleri Bakanı Köprülü, 4 Haziran 1953'te Devlet Bakanı Selwyn Lloyd ile Menderes ve Köprülü ise 6 Haziran 1953'te Churchill ile Orta Doğu konusunda görüşmelerde bulunmuşlardır.[128] Şereflerine verilen yemeklere katılan Menderes ve Köprülü, 4 Haziran 1953'te Armstrong Uçak Fabrikası'nı gezmişlerdir. Eski Milletvekili Noel Baker, bu ziyarette siyasi açıdan en dikkat çekici heyetin Türk heyeti olduğunu vurgulamıştır.[129] Heyetlerin İngiltere'ye yapmış oldukları ziyaretler, dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmiş olmakla birlikte, bölgesel gelişmeler de ilişkileri doğrudan etkileyen diğer önemli bir konu olmuştur.

Sovyetlerin Balkanlar'da uygulamış olduğu baskı Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifakın oluşmasını sağlamıştır. Balkan devletleri arasında başlayan görüşmeler neticesinde, üç devlet arasında 28 Şubat 1953'te bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Times gazetesinin 28 Şubat tarihli sayısında üç devlet arasındaki dostluk ilişkisine işaret edilmiş ve "*mazinin mücadele hatıralarına rağmen müşterek tehlikenin*" sıkı bir işbirliğine vesile olduğu vurgulanmıştır.[130] Bu antlaşmadan sonra da üç devlet arasında heyetler halinde görüşmeler sürdürülmüştür. Nihayet Yugoslavya'nın Bled şehrinde 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları (Köprülü, Stefanopulos ve Popoviç) arasında "İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşma sonrasında yayımlanmış olan tebliğde, üç devlet arasında imzalanmış olan Balkan İttifakının diğer

[126] Soysal, *age,* s. 153.
[127] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 227, Ekim 1952, s. 96-97.
[128] Soysal, *age,* s. 162, 173; *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 132.36.20, Dosya Ek: 76-2510, Belge Tarihi: 21.05.1953.
[129] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 235, Haziran 1953, s. 79-80.
[130] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 231, Şubat 1953, s. 285.

devletlere örnek olacak nitelikte olduğu vurgulanmıştır.[131] Üç devlet arasında oluşturulmuş olan Balkan Paktı, İngiltere ve diğer NATO devletleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Stalin'in ölümünden sonra Yugoslavya'nın Sovyetler politikasında değişikliğe gitmesi ve Yunanistan'ın da Kıbrıs politikası[132] nedeniyle Balkan Paktı uzun ömürlü olamamıştır.

İngiltere ile ilişkiler 1950'li yıllarda sürekli canlı tutulmak istenmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Amerika ziyareti öncesinde Kraliçe Elizabeth'in uçağı ile 18 Ocak 1954'te İngiltere'ye gitmiştir. İngiltere'de gayri resmi olarak kalan Bayar, daha sonra Amerika'ya hareket etmiştir.[133] İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Türkiye'ye yapacağı ziyaret nedeniyle Başbakan Adnan Menderes 15 Mart 1955'te Reuter Ajansı'na bir beyanat vermiştir. Bu ziyaretten büyük memnuniyet duyduğunu belirten Menderes, İngiltere'nin Türkiye'nin yalnızca dostu olmadığını, hem 1939 Antlaşması hem de NATO içerisinde müttefik olduğunu belirtmiştir. Menderes ayrıca, İngiltere ile birçok alanda güzel ve ahenkli bir işbirliğinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. İngiltere dostluğunun kadim bir geleneğe sahip olduğunu, Türklerin İngiliz milletine derin bir itimat ve itibar hissi duyduğunu belirtmiştir. Eden'i mümtaz bir şahsiyet olarak İngiltere'de tanıdığını belirten Menderes, İngiltere Dışişleri Bakanını sabırsızlıkla beklediklerini, ziyaret esnasında muhtelif konuları görüşme imkânı bulacaklarını ifade etmiştir.[134] İnfluenzaya yakalanan Eden'in Türkiye ziyareti ertelenmiş olmakla birlikte,[135] Başbakan Menderes'in İngiliz Dışişleri Bakanı hakkındaki kanaatleri, Türk-İngiliz ilişkilerinin durumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Demokrat Parti döneminde Türkiye ile İngiltere arasında siyasi ilişkiler yanında çeşitli konularda işbirliği gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda İstanbul merkezli Türkiye Akıl Hıfzıssıhhası Cemiyeti'nin İngiltere merkezli Dünya Akıl Sağlığı Federasyonu ile işbirliği yapması kararlaştırılmış,[136] yıkıcı faaliyetler konusunda Amerika, İngiltere ve Fransa'da yapılacak görüşmelere bir Türk yetkilinin katılması sağlanmıştır.[137] İngiliz Kültür Heyeti tarafından akıcı İngilizce konuşan

[131] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 249, Ağustos 1954, s. 75-76.
[132] 1950'li yılların başından itibaren Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda Yunanistan'ın verdiği destek konusunda bkz. Yakup Kaya, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Demokrasi ve Dış Politika(1938'den 2000'li Yıllara), C.2*, Ed. Nurgün Koç, İdeal Kültür Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 471-472.
[133] Eroğul, *age,* s. 121.
[134] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 15.82.5, Dosya Ek: A6, Belge Tarihi: 15.03.1955.
[135] *Milliyet*, 16 Mart 1955, s. 1, 7.
[136] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 153.58.1, Belge Tarihi: 12.10.1959
[137] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 154.70.22, Dosya Ek: 105-243, Belge Tarihi: 31.12.1959

dört Türk öğrenciye burs verilmiştir.[138] Diğer taraftan 1950'li yıllar boyunca Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılmış olan kazılara İngiliz uzmanlar da katılmıştır. Bu kapsamda Denizli Çivril ilçesi, Beycesultan Höyüğü'nde çıkarılan seramiklerden 100 adedinin öğretim malzemesi olarak,[139] Burdur'un Hacılar mevkiinde yapılan kazılar neticesinde çıkmış olan çanak-çömlek parçalarından 100 adedinin öğretim malzemesi olarak,[140] Prof. Dr. Storm Rice idaresinde Harran'da yapılan kazılarda elde edilen seramik parçalarından bir kısmının Londra Üniversitesi, British Muzeum ve Oxford'daki Ashmoloen Muzeum'da etüt malzemesi olarak kullanmak amacıyla İngiltere'ye götürülmesine izin verilmiştir.[141] Bütün bu bilgiler, farklı birçok konuda her iki devlet arasında sıkı bir işbirliğinin yürütüldüğünü göstermektedir. İki devlet arasındaki genel siyasi ilişkileri bu şekilde özetledikten sonra, bu dönemde ikili ve çoklu ilişkileri etkileyen diğer önemli konular alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Kore Savaşı ve Türkiye'nin Savaşa Katılması

Kuzey Kore birliklerinin 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye saldırması ile Kore Savaşı başlamıştır.[142] Saldırının üzerine BM Genel Sekreteri Tyrgve Lie, Güney Kore'ye yardım çağrısında bulunmuştur. BM'nin 474 sayılı kararında üye devletlerin Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım etmesi istenmiştir. BM Genel Sekreteri Lie'nin yardım çağrısına Amerika'dan sonra 29 Haziran'da ikinci olarak Türkiye olumlu cevap vermiştir.[143] Genel Sekreter Lie, 1 Temmuz 1950'de Türk Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu telgrafta Türkiye'nin Güney Kore'ye yapacağı yardımın şekli konusunda bilgi talep etmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de göndermiş olduğu cevabi telgrafta Güvenlik Konseyi kararına uyacaklarını belirtmiş ve Konseyle görüşmeye hazır olduklarını ifade etmiştir.[144] Türkiye'nin Kore konusunda BM'ye vermiş olduğu cevap, Batı yanlısı politikanın açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Amerikan Başkanı Truman ise Güney Kore'ye yönelik saldırının Sovyetler Birliği tarafından yönetildiğini belirtmiş, geniş çaplı bir Sovyet-Çin saldırısının olabileceğini söylemiştir.[145] Yaşanan gelişmeler, komünizme karşı olan BM üyesi devletleri kısa süre içerisinde Güney Kore'ye desteğe yöneltmiştir.

---

[138] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 235.590.41, 1-3, Dosya Ek: 422, Belge Tarihi: 25.11.1953

[139] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 144.89.11, Dosya Ek: 136-1, Belge Tarihi: 02.11.1956

[140] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 149.24.11, Dosya Ek: 136-14, Belge Tarihi: 05.05.1958

[141] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 154.84.7, Dosya Ek: 136, Belge Tarihi: 02.04.1960

[142] Sander, *age,* s. 277.

[143] Albayrak, *age,* s. 410-411; Eroğul, *age,* s. 102; Uçarol, *age,* s. 935.

[144] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 200, Temmuz 1950, s. 68.

[145] Sander, *age,* s. 277.

25 Temmuz 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında toplanmış olan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra 4500 kişilik bir Türk askeri birliğinin Birleşmiş Milletler emrine verilmesi kararı alınmıştır.[146] Başbakan Menderes'in 28 Temmuz'da Başbakanlık'ta yapmış olduğu basın toplantısı, Amerikan Meclisi'nde gündem olmuştur. Türkiye'nin tam teçhizatlı 4500 askerini Kore'ye gönderme kararı, Meclis üyeleri tarafından "cesaret verici" olarak nitelendirilmiş ve takdirle karşılanmıştır.[147] Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılma kararı, BM'nin diğer üyelerine örnek olarak gösterilmiştir. Başbakan Adnan Menderes ise 24 Ağustos 1950'de Ankara DP Teşkilatı'nda yapmış olduğu konuşmada Kore'ye asker gönderme kararı aleyhine özellikle muhalefet tarafından yapılan geniş propagandanın hiçbir şekilde iyi niyetle açıklanamayacağını belirtmiştir.[148] Aynı konu basında da yer almıştır. Mümtaz Faik Fenik, Kore hakkında verilmiş olan kararın sulhun korunması yolunda alınmış olan cesaretli bir karar olduğunu vurgulamıştır. Fenik, savaş esnasında muhalefetin atom bombasından bahsederek kamuoyunda korku yaratmasını ve askerin maneviyatını bozmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.[149]

DP Hükümeti tarafından Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik gönderileceği belirtilmiş olsa da, bu sayı artırılmıştır.[150] Nihayet Kore için hazırlanmış olan 5090 mevcutlu Türk Tugayı, 25 Eylül-2 Ekim 1950 tarihlerinde İskenderun'dan gemilerle Kore'ye hareket etmiş ve ilk birlik 12 Ekim 1950'de Pusan limanına ulaşmıştır.[151] Milli Savunma Bakanlığı'nın 3 Kasım 1950 tarihli tebliğinde Kore'deki Türk birliğinin henüz eğitimle meşgul olduğu ve savaşa fiilen başlamadığı belirtilmiştir.[152] Kore Savaşı'nda başta Amerika olmak üzere Birleşmiş Milletler'e üye 59 devletten 51'i Güney Kore'nin yanında savaşa katılmıştır.[153] Bu dönemde, Kore Savaşı'nın üçüncü bir dünya savaşına neden olabileceği tartışmaları yapılmıştır.[154] Eğitimden hemen sonra Kore'deki Türk birliğinin çetecilere karşı elde etmiş olduğu başarı, Türk basınında geniş yankı uyandırmıştır.[155] Çin kuvvetlerinin 7 Aralık 1950'de sınır kabul edilen 38. Enlemi aşarak Güney Kore'nin Başkenti Seul'e doğru ilerlemesi BM askerlerini çeşitli tedbirlere yöneltmiştir.[156] Savaşın 1953

[146] Soysal, *age,* s. 99; Milliyet, *Almanak Türkiye*, s. 172.
[147] *Zafer*, 22 Ağustos 1950, s. 1.
[148] *Zafer*, 25 Ağustos 1950, s. 1, 2.
[149] Mümtaz Faik Fenik, "Veto'cuların kasdı nedir?", *Zafer*, 26 Ağustos 1950, s. 1, 5.
[150] Nazan Kahraman, "Kore Savaşı ve Türkiye'nin Savaşa Katılma Kararının Türk Basınına Yansıması Üzerine Bir Analiz (Haziran-Ağustos 1950)", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Eylül 2020, s. 1378-1379, 1382.
[151] Uçarol, *age,* s. 936; Soysal, *age,* s. 105.
[152] *Zafer*, 4 Kasım 1950, s. 1.
[153] Soysal, *age,* s. 97-98.
[154] Keramettin Kocaman, "Kore Harbi ve Sebepleri", *Zafer*, 6 Ekim 1950, s. 2.
[155] *Zafer*, 21 Kasım 1950, s. 1.
[156] *Zafer*, 8 Aralık 1950, s. 1.

yılı Temmuz ayına kadar devam etmiş olması nedeniyle Türk askeri birliğinde değiştirmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 9 Şubat 1951'de İzmir'den ve Adana'dan iki kıta Kore'ye hareket etmiştir.[157]

Kore Savaşı, kısa sürede Çin-BM savaşına dönüşmüştür. Karşılıklı saldırılar neticesinde Çin askeri birlikleri 38. Enlemin gerisine çekilmeye zorlanmıştır. Nisan 1951'de silah bırakılması konusunda görüşmeler başlatılmış, ancak antlaşma 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da imzalanmıştır. Savaşta Batılı devletler oldukça fazla kayıp vermesine rağmen, Güney Kore kurtarılmıştır.[158] Kore Savaşı'nda değiştirme birlikleri ile toplam 24.882 Türk subayı ve askeri görev yapmıştır. 1950-1953 yılları arasında toplam 721 şehit verilmiş, 2147 yaralı, 346 hasta, 234 esir ve 175 kayıp ortaya çıkmıştır.[159] Türk askerinin Kore'de göstermiş olduğu başarı, Batı devletleri tarafından takdirle karşılanmıştır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılma kararı, NATO üyeliğinin önündeki engelleri kaldırmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) Üyeliği ve İngiltere

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya barışını korumak amacıyla kurulmuş olan Birleşmiş Milletler teşkilatında bazı konularda karar alınamaması, Batılı devletleri yeni arayışlara yöneltmiştir. Özellikle Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği altında komünist yönetimlerin hızla artması, 1947 yılı Ekim ayında Kominform'un kurulması ve Sovyetlerin yeni toprakları ilhak etme düşüncesi, Stalin'in uygulamış olduğu baskıcı politikalar Batılı devletleri rahatsız etmiştir.[160] Nihayet Çekoslovakya'nın Sovyet tesiri altına girmesine karşı Batılı devletlerden İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda 17 Mart 1948'de Brüksel'de bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre taraflar ortak bir savunma sistemi kurmayı kararlaştırmışlardır. Bu amaçla 4 Nisan 1949'da Washington'da Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Amerika arasında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmış ve böylece Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur.[161] Türkiye, Sovyet tehdidine en çok maruz kalan devletlerden biri olmasına rağmen, başlangıçta NATO'ya alınmamıştır. Ancak, 13 Haziran 1949'da yapılan açıklamada Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanmış olan ittifak antlaşmasının yürürlükte olduğu belirtilmiştir.[162] Bu açıklama ile Türkiye'ye karşı yapılacak olası Sovyet saldırısı engellenmek istenmiştir.

---

[157] *Zafer*, 10 Şubat 1951, s. 1; *Zafer*, 4 Nisan 1951, s. 1.
[158] Sander, *age,* s. 282; Sedef Bulut, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*, 6/1, 2018, s. 201.
[159] Ercan Haytoğlu, "Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 11, Yıl: 2002, s. 103.
[160] Gönlübol-Ülman, agm, s. 223.
[161] Sander, *age,* s. 264-265; Soysal, *age,* s. 74-75; Uçarol, *age,* s. 936.
[162] Soysal, *age,* s. 79.

Türkiye, kurulduğu ilk günden itibaren NATO'ya katılmak istemiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bu amaçla New York'a gitmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur. Ancak, bu görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır.[163] Türkiye, ilk resmi müracaatını 1950 yılı Mayıs ayında, ikinci müracaatını ise 1 Ağustos 1950'de yapmıştır. Bu başvurular da kabul edilmemiştir.[164] Türkiye'nin ilk müracaatında bir Akdeniz ülkesi olarak sadece İtalya, Türkiye'yi desteklemiştir.[165] Amerika, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları 11-13 Mayıs 1950 tarihleri arasında Londra'da NATO Konseyi'nden önce toplanarak güvenlik konularını görüşmüşlerdir. İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin Türkiye, Yunanistan ve İran'ın durumları ile yakından ilgilendiklerini belirtmiş, NATO'nun gelişmesinin bu ülkelerin durumunu sağlamlaştıracağını vurgulamıştır.[166] Bu açıklama ile Bevin, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda bir kanaat belirtmiş, NATO'nun güçlü pozisyonunun Türkiye'ye yarayacağına işaret etmiştir.[167]

Türkiye, başlangıçta üye devletler tarafından NATO'ya kabul edilmemiş olmakla birlikte, mücadelesini uygun ortamlarda sürdürmüştür. 30 Temmuz 1950'de Ankara'da Amerikan Büyükelçisi Wadswort'u kabul eden Başbakan Menderes, İstanbul'da da İngiltere ve Fransa Büyükelçilerini kabul eden Dışişleri Bakanı Köprülü, Türkiye'nin NATO'ya girme isteğinden bahsetmişlerdir. Her üç ülkeden bu konuda destek istenmiştir. 2 Ağustos tarihli ve Londra kaynaklı haberde Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılma isteğini İngiltere Hükümetine bildirdiği belirtilmiştir.[168] Dışişleri Bakanı Köprülü, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunu İngiltere, Fransa ve diğer NATO üyeleriyle görüşmek üzere Fransa'ya gitmiştir. Bu kapsamda, 5 Ağustos 1950'de Bevin ve Schuman ile görüşmüştür.[169] Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin de 25 Ağustos 1950'de Amerikan Dışişleri Bakanı Acheson'a müracaat ederek Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda destek talep etmiştir.[170]

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusu çeşitli basın organlarında da değerlendirilmiştir. Bu kapsamda New-York Herald Tribune gazetesinin Paris'te çıkan 16 Ocak 1951 tarihli ve "*Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı Dostları*" başlıklı yazıda Türkiye, İspanya, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Avrupa devletlerine yardımları dokunabileceği belirtilmiş ve NATO'ya alınmaları gerektiği vurgulanmıştır.[171] Rıfkı Salim Burçak da 31 Ocak 1951 tarihli ve "*Kuzey Atlantik misakı ve Türkiye*" başlıklı yazısında

[163] Kamran İnan, *Dış Politika*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 46.
[164] Uçarol, *age*, s. 938.
[165] Gönlübol-Ülman, agm, s. 228.
[166] Soysal, *age,* s. 93-94.
[167] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 198, Mayıs 1950, s. 146.
[168] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 201, Ağustos 1950, s. 129; Soysal, *age,* s. 101.
[169] Soysal, *age,* s. 102.
[170] *Zafer*, 26 Ağustos 1950, s. 1.
[171] *Zafer*, 17 Ocak 1951, s. 1.

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 1939 yılında yapılmış olan Ankara İttifakı ile NATO arasındaki durumu değerlendirmiştir. Burçak, Fransız Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün 1939 tarihli Ankara İttifakı nedeniyle Türkiye'nin herhangi bir saldırıya uğraması durumunda Kuzey Atlantik Paktı üyelerinin de Türkiye'ye yardım edeceği görüşünün antlaşmalarda belirtilmediğini ifade etmiştir. Burçak, Ankara İttifakı'nda Avrupa devletlerinden gelecek herhangi bir taarruz karşısında İngiltere'nin ve Fransa'nın Türkiye'yi savunacağı belirtilmesine rağmen NATO üyeliği konusunda Türkiye'nin desteklenmemesinin bir çelişki olduğunu belirtmiştir. Burçak, dost devletlerin demeçlerle değil, taahhütlerle savunma konusundaki eksiklikleri gidermesi gerektiğini vurgulamıştır.[172]

Mümtaz Faik Fenik, İngiltere'nin ve Fransa'nın Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı olmalarını anlamlandıramadığını, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi durumunda Akdeniz devleti olan Fransa'nın da müdafaası anlamına geleceğini vurgulamıştır. Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi ile 1939 tarihli ittifakın daha çok kuvvetleneceğini ifade etmiştir.[173] Diğer taraftan İngiltere Batı Örgütü Genel Müdürü E. Shuckburgh'un Sovyet tehdidi altındaki her ülkenin NATO'ya üye olmasına gerek olmadığı yönündeki açıklaması, Haziran 1951'de Türk kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı Ernest Davies, İngiltere Hükümeti'nin Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliğine karşı olmadığını belirtmiştir.[174] Nihayet Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya katılması ve Orta Doğu'da savunma sistemi kurulması konusunda İngiltere, Amerika ve Fransa arasında 16 Temmuz 1951'de mutabakat oluşmuştur. 18 Temmuz'da ise Avam Kamarası'nda bir konuşma yapan İngiliz Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, İngiltere Hükümeti'nin Türkiye'nin hem NATO'ya katılması hem de Orta Doğu savunmasında kendine düşen rolü almasının arzu edildiğini belirtmiştir.[175] Nihayet İngiltere, Türkiye'nin her iki tarafta da görev üstlenme isteği üzerine NATO üyeliğine itirazdan vazgeçmiştir.

Ottowa'da toplanmış olan Kuzey Atlantik Paktı Konseyi, beş günün sonunda 20 Eylül 1951'de almış olduğu kararla Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına karar vermiştir.[176] 22 Ekim 1951'de de katılıma dair bir protokol imzalanmıştır.[177] Atlantik Konseyi kararı üzerine beyanat veren Başbakan Menderes, Türk Hükümeti'nin alınan karardan çok memnun olduğunu belirtmiştir.[178] Başbakan Menderes ayrıca, İngiltere Başbakanı Attlee tarafından gönderilmiş olan mesajı cevaplamıştır. Menderes, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na

[172] Rıfkı Salim Burçak, "Kuzey Atlantik Misakı ve Türkiye", *Zafer*, 31 Ocak 1951, s. 2.
[173] Mümtaz Faik Fenik, "Atlantik Paktına Girmemize İtiraz Edenler", *Zafer*, 4 Nisan 1951, s. 1.
[174] Albayrak, *age,* s. 421.
[175] Soysal, *age*, s. 120.
[176] *Zafer*, 21 Eylül 1951, s. 1; Gönlübol-Ülman, agm, s. 232.
[177] Uçarol, *age,* s. 938.
[178] *Zafer*, 22 Eylül 1951, s. 1.

katılmasının büyük bir kazanç teşkil edeceğine dair Başbakan Attlee'ın takdir sözlerine teşekkür etmiştir.[179] Konuyla ilgili değerlendirme yapan Mümtaz Faik Fenik, Atlantik Konseyi kararının Türk dış politikası açısından büyük bir zafer olduğunu belirtmiş, Kore'de başarı ile savaşan Türk askerlerinin bu zaferde büyük payının olduğunu vurgulamıştır.[180] Türkiye'nin NATO'ya katılmasının kesinleşmesi üzerine, NATO üyeliğine dair tatbikatların ve Orta Doğu savunma sistemine ait prensiplerin görüşülmesi için Amerika, İngiltere ve Fransa genelkurmay başkanları ile 13-14 Ekim 1951'de Ankara'da heyetler halinde toplantılar gerçekleştirilmiştir.[181] Türkiye'nin NATO'ya katılması kararı üzerine Sovyetler Birliği ise 3 Kasım ve 30 Kasım 1951'de Türkiye'ye nota vermiştir. İlk notaya 12 Kasım'da cevap verilmiş, ikinci notaya ise cevap gerekli görülmemiştir. Sovyetler, NATO'nun kendi aleyhine bir Pakt olduğunu, Türkiye'nin bu konuda Sovyetler'e izahat vermesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye ise güvenliği için böyle bir Pakt'a girmeyi uygun gördüğünü vurgulamıştır.[182] 22 Ekim 1951 tarihli Londra Protokolü'nün bazı maddelerinin değiştirilmesine dair hükümler NATO üyesi devletlerce 16 Şubat 1952'de tamamlanmış, Ankara ve Atina'daki Amerikan Büyükelçileri durumu her iki tarafa resmen bildirmiştir.[183] Resmi bildirim üzerine TBMM'de Kuzey Atlantik Antlaşması'na Türkiye'nin katılmasına dair görüşme ise 18 Şubat 1952'de yapılmış ve 409 oyla Türkiye'nin NATO'ya üyeliği kabul edilmiştir.[184]

Türkiye'nin NATO üyeliği, sadece Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik unsuru olmamış, aynı zamanda üye devletlerle ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğini amaçlamıştır.[185] Mümtaz Faik Fenik, NATO üyeliği ile Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamlaştırdığını, aynı zamanda diğer devletler için de önemli bir kuvvet oluşturduğunu belirtmiş, Pakt üyelerine saldırmayı düşünen mütecavizlerin uzun uzun düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır.[186] İngiltere'de yayınlanmakta olan Time and Tide gazetesinde 6 Eylül 1952'de "*Balkanlar'daki NATO Komutanlığı*" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in 17 Eylül'de Belgrad'a gidecek olmasının Yugoslavlar tarafından iki devlet arasındaki dostluğun geliştirilmesi için önemli bir hadise olduğunun belirtildiği vurgulanmıştır. NATO'nun güneydoğu kanadını Türkiye'nin ve Yunanistan'ın oluşturduğu, ancak Yugoslavya olmadan Balkan NATO Komutanlığı'nın stratejik açıdan tam sayılamayacağı

[179] *Zafer*, 30 Eylül 1951, s. 1.
[180] Mümtaz Faik Fenik, "Dış politikada Büyük zafer", *Zafer*, 22 Eylül 1951, s. 1.
[181] Soysal, *age*, s. 127; *Zafer*, 14 Ekim 1951, s. 1.
[182] Soysal, *age,* s. 130, 142-143.
[183] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 219, Şubat 1952, s. 22-23; Soysal, *age*, s. 140.
[184] *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 13, Dönem: IX, 18 Şubat 1952, s. 339; *Zafer*, 19 Şubat 1952, s. 1.
[185] Sander, *age,* s. 266-267.
[186] Mümtaz Faik Fenik, "Menderes hükümetinin büyük eseri" *Zafer*, 19 Şubat 1952, s. 1.

belirtilmiştir. Tito'nun komünist olmakla birlikte Stalin'le arasının açık olduğu, ideoloji farklılığına rağmen Eden'in ziyaretinin her iki tarafta da gerçekçi bir şekilde değerlendirildiği belirtilmiştir.[187] Diğer taraftan üyelik sonrasında NATO'lu generaller Türkiye'ye gelerek askeri üsleri ve tesisleri ziyaret etmişler, NATO'nun güneydoğu karargâhı olarak İzmir'i belirlemişlerdir.[188] NATO üyesi Türk, Yunan, Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan kara, deniz ve hava kuvvetlerinin katılımı ile 3-13 Kasım 1952 tarihleri arasında Akdeniz'de bir tatbikat yapılmıştır.[189] 10 gün devam etmiş olan "*Long Step*" tatbikatı 13 Kasım'da sona ermiştir. Amiral Carney, yapmış olduğu basın toplantısında 6 NATO devletinin ortaklaşa gerçekleştirmiş olduğu büyük Akdeniz tatbikatının başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.[190] Nihayet, Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile Türk-İngiliz ilişkileri, Pakt içerisinde daha güçlü siyasi ve askeri bir ortaklığa dönüşmüştür.

Orta Doğu Komutanlığı Konusu

İngiltere, egemenliği altındaki toprakları dominyon, koloni, himaye, manda, koruma antlaşması gibi farklı hukuki usullerle kendine bağlamıştır. 1926 yılında İngiltere'ye bağlı topraklara "*İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealt of Nations)"* adı verilmiştir. 1948 yılında İngiliz Milletler Topluluğu ile İngiltere eşit düzeye getirilmiştir.[191] İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çeşitli askeri üsler ve bazı menfaatler temin ederek manda idarelerine son vermeye başlamıştır. Ürdün, Mısır, Hindistan ve Pakistan bu usulün uygulandığı topraklar olmuştur.[192] İngiltere, Orta Doğu bölgesindeki topraklardan aşama aşama çekilmekle birlikte, elde etmiş olduğu üsler vasıtasıyla bölgede etkinliğini sürdürmeyi amaçlamıştır. Süveyş Kanalı üzerindeki egemenliğini ise hiçbir zaman kaybetmek istememiştir.

Orta Doğu'da petrol rezervinin oldukça fazla olması, İngiltere'nin yanında Amerika'nın da bu bölgeyle yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Savaş sonrasında Orta Doğu bölgesinde komünizmin yayılmasına dair çeşitli emareler de her iki devletin bu bölge ile ilgili politikalara ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bu kapsamda Amerika ve İngiltere tarafından Türkiye'nin öncülüğünde bir Orta Doğu Komutanlığı kurulması amaçlanmıştır.[193] İngiltere'nin 1950 yılı Nisan ve Mayıs aylarındaki girişimleri ile Doğu Akdeniz'de ve Orta Doğu'da güvenliği sağlamak amacıyla Mısır ve Irak gibi Arap devletleri yanında Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin de yer alacağı bir güvenlik paktının oluşturulması

[187] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 102.636.7, 1-2, Dosya Ek: F11, Belge Tarihi: 15.09.1952
[188] Eroğul, *age,* s. 116.
[189] Soysal, *age,* s. 157.
[190] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 228, Kasım 1952, s. 39.
[191] Uçarol, *age,* s. 886.
[192] Soysal, *age,* s. 5, 7, 22, 34, 45.
[193] Albayrak, *age,* s. 475.

düşünülmüştür.[194] İngiltere'nin bu isteğine Mısır; Süveyş ve Filistin meselesi nedeniyle sıcak bakmamıştır. İngiltere'nin Orta Doğu Kara Kuvvetleri Komutanı General Robertson, 22 Şubat 1951'de Türkiye'ye gelmiş, Türk devlet adamları ve Genelkurmay Başkanı ile Orta Doğu'nun savunması konusunu görüşmüştür.[195] İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya katılma isteğini Orta Doğu Komutanlığı düşüncesi nedeniyle başlangıçta kabul etmemiştir.[196] Diğer taraftan İngiltere'nin Orta Doğu'daki faaliyetleri nedeniyle Kahire'deki Sovyet Büyükelçisi, Mısır Hükümeti'ne 21 Eylül 1951'de bir nota vererek Mısır'ın Orta Doğu savunma sistemine katılmasını Sovyetler Birliği'nin düşmanca değerlendireceğini belirtmiştir.[197] Bu girişimle Sovyetler Birliği, baskı uygulayarak Mısır'ı İngiltere'den uzaklaştırmayı amaçlamıştır.

İngiltere'nin Türkiye'nin NATO üyeliğine itirazı, Türkiye'nin Orta Doğu'da kurulacak bir pakta katılmayı kabul etmesi ile ortadan kalkmıştır.[198] Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesinden sonra 13 Ekim 1951'de Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından Mısır'a Orta Doğu Müttefik Komutanlığı kurulması teklifinde bulunulmuştur. Komutanlığa Avustralya, Yeni Zelenda, Güney Afrika Birliği'nin de katılması öngörülmüştür. Ayrıca, Süveyş Kanalı'ndaki askeri birliklerin de bu komutanlığa bağlı olması teklif edilmiştir. Ancak Mısır, 17 Ekim tarihli cevabında teklifi reddetmiştir.[199] Yapılan bu tekliften sonra, 16-25 Ekim 1951 tarihlerinde öncelikle Mısır'da sonra Suriye'de ve Lübnan'da Batılılar ve Türkiye aleyhine geniş çaplı gösteriler yapılmıştır. Orta Doğu Komutanlığı konusunda 9 Kasım 1951'de İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye hükümetleri tarafından Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve İsrail'e yeni bir muhtıra verilerek planın amacı ve ana hatları açıklanmıştır. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Gromiko da 21 Kasım 1951'de İsrail ve Arap ülkeleri elçilerini davet ederek, dört devlet tarafından teklif edilmiş olan Orta Doğu Komutanlığına katılım olması durumunda Sovyetler'le münasebetlerin kötüleşeceği belirtmiştir.[200] İngiltere ve diğer Batı devletleri ile Türkiye'nin ve Mısır'ın öncülüğünde oluşturulmak istenen Orta Doğu Komutanlığı kurulamamış, bunun yerine oluşturulmuş olan Bağdat Paktı ile arzulanan amaçlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bağdat Paktı

İngiltere, Orta Doğu'nun güvenliği konusu ile yakından ilgilenmiştir. Süveyş Kanalı ve Doğu Akdeniz üzerindeki menfaatleri nedeniyle

[194] Soysal, *age,* s. 92.
[195] *Milliyet*, 26 Şubat 1951, s. 2; Soysal, *age,* s. 113.
[196] Uçarol, *age,* s. 937; Albayrak, *age,* s. 420.
[197] Soysal, *age*, s. 125.
[198] Uçarol, *age,* s. 938.
[199] Armaoğlu, *20. Yüzyıl…*, s. 520.
[200] Soysal, *age,* s. 129-133.

İngiltere, bölge üzerinde etkili olmak istemiştir. Başlangıçta İngiltere, bölgedeki egemenliğini sürdürmek amacıyla bir Orta Doğu Komutanlığı kurmayı amaçlamış, bunu gerçekleştiremeyince Türkiye'nin içinde bulunacağı bir savunma paktı oluşturmak istemiştir. Amerika da Sovyet nüfuzunun Orta Doğu'da genişlemesini istememiş ve bölgede kendi egemenliğini kurmayı arzulamıştır. Orta Doğu'da İngiltere ve Amerika için uygun bir müttefik olarak görülen Türkiye, 1949 yılında İsrail'i resmen tanımış olması nedeniyle Arap devletleri tarafından eleştirilmiştir.[201] Batılı devletlerle yakın işbirliği içerisinde olan Türkiye, Orta Doğu'daki Arap devletleri ile de dostluk ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Pakistan Büyükelçisi Mian Bashir Ahmad arasında 26 Temmuz 1951'de Türkiye-Pakistan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.[202] Bu antlaşma ile akit taraflar barış ve dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışacaklarını belirtmişlerdir.[203] Süre sınırlaması olmayan bu antlaşma ile her iki tarafın milletlerarası barış yararına ve BM Antlaşması'na uygun olarak aralarında ebedi barışın ve dostane ilişkilerin geçerli olacağı vurgulanmıştır.[204] Pakistan'la yapılmış olan bu antlaşma, sonraki dostluk antlaşmalarına temel oluşturmuştur. Diğer taraftan 1953 yılı Haziran ayında, Orta Doğu'da oluşturulması planlanan savunma teşkilatına başlangıçta Arap devletlerin katılmaması ihtimaline karşı Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında bir savunma teşkilatının kurulması konusu tartışılmıştır.[205] Nihayet İngiltere başta olmak üzere Amerika ve Fransa, Orta Doğu'da bir paktın kurulmasını istemişlerdir. Görüşmeler neticesinde Eylül 1953'te İngiltere'de Türkiye-Irak ve Pakistan için bir antlaşma tasarısı hazırlanmıştır.[206]

Batı devletleri tarafından Orta Doğu'nun güvenliği konusunda Mısır'a görev verilmek istenmiş, ancak başarılı olunamamıştır. 1952 yılında Mısır'da iktidarı ele geçirmiş olan Cemal Abdül Nasır, Arap milliyetçiliğine liderlik yapma konusunda çalışmalar başlatmıştır.[207] Uygulamış olduğu politikalar, Batı yerine Sovyetler'e yöneldiğini göstermiştir. DP iktidarında ise Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler, ilk yıllarında soğuk bir şekilde başlamıştır. Mısır basınında devrik hanedan aleyhine hakaret içerikli yazıların çıkmış olması, eşi haneden soyundan gelen Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ı rahatsız etmiştir. 2 Ocak 1954 tarihli bir sergide Başbakan Yardımcısı Cemal Abdül Nasır'ın elini sıkmayan Hulusi Fuat Tugay, aynı zamanda Mısır'ın mevcut idarecilerinin ülkeyi felakete sürüklediğini belirtmiştir. Bu olay diplomatik krize neden olmuş,

[201] Albayrak, *age,* s. 473.
[202] Soysal, *age,* s. 121.
[203] *Resmi Gazete*, 13 Mayıs 1952, Sayı: 8108, s. 3586.
[204] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 212, Temmuz 1951, s. 52.
[205] *Foreign Relations Of The United States (FRUS),* 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Document Number: 141, p. 390-391.
[206] Eroğul, *age,* s. 117.
[207] Sander, *age,* s. 301.

Büyükelçinin 24 saat içerisinde ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Büyükelçi Tugay, 7 Ocak 1954'te Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır.[208]

Türkiye ile Pakistan arasında 1951 yılında imzalanmış olan dostluk antlaşmasından sonra iki devlet arasında 1954 yılında yeniden görüşmeler başlatılmıştır. Bu kapsamda 2 Nisan 1954'te Karaçi'de Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafirullah Han ile Türk Büyükelçisi Selahattin Refet Arel arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Askeri nitelikte olmayan bu antlaşma ile ortak menfaatler konusunda istişare yapılması ve işbirliğinin kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Teknik konularda bilgi alış verişinde bulunulması, silah ve mühimmat konusunda ise imkân nispetinde tarafların ihtiyaçlarının karşılanması öngörülmüştür. Taraflar bu antlaşmaya aykırı olarak herhangi bir taahhütte bulunmamayı kabul etmişlerdir. Antlaşmanın altıncı maddesi ile de diğer devletlerin akit devletlerle aynı şartlarda ittifaka katılmalarına olanak sağlanmıştır.[209] Pakistan'la yapılan bu antlaşmaya Mısır ve Sovyetler Birliği tepki göstermiştir. Mısır Savunma Bakanı, Arap Müşterek Güvenlik Paktı'nın kendilerine yeteceğini, hiçbir Arap devletinin Türkiye-Pakistan Antlaşması'na katılmayacağını belirtmiştir.[210] Diğer taraftan, antlaşmanın yapıldığı günlerde 11 kişilik bir Amerikan heyeti, askeri yardım kapsamında Pakistan'da incelemelerde bulunmuştur.[211] Bu da Pakistan'ın Batı ile ittifak kurması konusunda önemli bir başka gelişme olmuştur.

Türkiye-Pakistan Antlaşması'ndan sonra diğer Arap devletlerini Orta Doğu savunma sistemine dâhil etmek amacıyla Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü tarafından bölge devletlerindeki Türk büyükelçileri ile 12, 13 ve 15 Temmuz 1954 tarihlerinde Ankara'da ve İstanbul'da toplantılar yapılmıştır. Mısır Başbakanı Nasır, 30 Ağustos 1954'te yapmış olduğu açıklamada, Mısır'ın hiçbir Orta Doğu savunma sistemine girmeyeceğini ve Irak'ın bu ittifaka girmesi durumunda Arap Müşterek Güvenlik Paktı'ndan çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Başbakan Menderes ise 1954 yılı Eylül ayı başlarında göndermiş olduğu mesaj ile Mısır Devlet Başkanı Nasır'ı Türkiye'ye davet etmiştir. Nasır'ın Mısır'a davet etmesi durumunda gelebileceğini veya başka dost bir ülkede de görüşebileceklerini belirtmiştir.[212] Diğer taraftan aynı yıl Ekim ayında Irak Başbakanı Nuri Said Paşa ise Londra ziyaretinden sonra Türkiye'ye gelmiştir. Başbakan Menderes'le yapmış olduğu görüşme sonrasında bir açıklama yapan Irak Başbakanı, "*hedefe en kısa ve en açık yoldan*" varacaklarını vurgulamıştır.[213] 18 Ekim 1954 tarihli ortak bildiride ise Türk-Irak dostluğunun her iki ülke yanında Orta Doğu için hayırlı olduğu belirtilmiş,

[208] Albayrak, *age*, s. 473-474; *Milliyet*, 5 Ocak 1954, s. 1; *Milliyet*, 8 Ocak 1954, s. 1.
[209] Gönlübol-Ülman, agm, s. 253-254; Soysal, *age,* s. 198-200.
[210] Soysal, *age,* s. 194, 209.
[211] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 245, Nisan 1954, s. 282.
[212] *Milliyet*, 13-14 ve 16 Temmuz 1954, s. 1; Soysal, *age*, s. 209, 217-218.
[213] *Milliyet*, 19 Ekim 1954, s. 1.

Birleşmiş Milletler prensipleri çerçevesinde Orta Doğu'da müşterek bir güvenlik sisteminin kurulmasının öneminden bahsedilmiştir. Suriye Başbakanı Fares El-Huri ise 4 Kasım 1954'te Suriye'nin bir Orta Doğu Savunma Paktı'na girmeyeceğini açıklamıştır. Orta Doğu savunma sistemine girmeyeceğini açıklayan Mısır'a ise Türkiye'den çeşitli ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Kemal Aygün, 12-23 Kasım 1954 tarihleri arasında Mısır'a bir dostluk ziyaretinde bulunmuştur. Aynı amaçla İstanbul Milletvekili General Ali Fuat Cebesoy başkanlığındaki bir gazeteci grubu da Mısır'ı ziyaret etmiştir.[214]

Amerika'nın 1954 yılında Sovyet yayılmasına karşı ortaya atmış olduğu "Kuzey Kuşağı" tasarısı ise Orta Doğu savunmasında önemli bir yer işgal etmektedir. İngiltere'nin Süveyş konusunda Mısır'la yaşamış olduğu sorun da Orta Doğu'da ittifaka dair bir girişimin önünü açmıştır. Nihayet, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Fatih Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve diğer heyet üyeleri 23 Şubat 1955'te uçakla Ankara'dan Bağdat'a gitmişlerdir.[215] Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanmış olan "*Karşılıklı Yardım Antlaşması*", güvenlik ve savunma konusunda işbirliği öngörmüştür. Bu Pakt ile Orta Doğu'da komünizm tehlikesi engellenmek istenmiştir. Sekiz maddelik antlaşmaya bölge devletlerinin katılımı açık tutulmuştur.[216] Bu antlaşma ile tarafların milletlerarası taahhütlere aykırı duruma düşmediği ve yapılacak milletlerarası taahhütlerin de bu antlaşmaya aykırı olmayacağı belirtilmiştir.[217] Bağdat'ta imzalanmış olan bu antlaşma Amerika tarafından takdirle karşılanmıştır. Amerika'ya göre bu antlaşma Pakistan'la yapılmış olan antlaşma ile birlikte Orta Doğu'da geniş bir ittifaka dönüşecektir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü de France Presse muhabirine vermiş olduğu demeçte, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ile Irak arasındaki antlaşmayı hararetle karşıladığını, antlaşmanın Orta Doğu'da istikrara hizmet edeceğini belirtmiştir.[218] Sonuç olarak Bağdat Paktı'na 5 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te ise İran katılarak, Orta Doğu'da ittifakla ilgili yeni siyasi bir güç oluşturulmuştur.[219]

Bağdat Paktı'nın kuruluşunda işbirliği ve savunma amacı ile birlikte Sovyetlerin Orta Doğu'da engellenmesi düşüncesi olsa da Irak, Sovyet tehdidinden daha çok Araplar arasında bir uzlaşı düşünmüş, Pakistan ise tehdit olarak Hindistan'ı görmüştür. Pakt üyesi devletlerin farklı

[214] Soysal, *age*, s. 223, 229, 233.
[215] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 255, Şubat 1955, s. 170.
[216] Uçarol, *age,* s. 942-943.
[217] Gönlübol-Ülman, agm, s. 259.
[218] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 255, Şubat 1955, s. 170, 173.
[219] Albayrak, *age,* s. 476; Uçarol, *age,* s. 945; Gönlübol-Ülman, agm, s. 265.

düşünceleri, düşünülen amacın gerçekleştirilmesine engel olmuştur.[220] Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Bağdat Paktı'na şiddetle karşı çıkmışlardır.[221] Pakt'a tepki amacıyla 20 Ekim 1955'te Mısır ve Suriye arasında Şam'da askeri bir ittifak antlaşması yapılmıştır.[222] 27 Ekim'de de benzer bir askeri antlaşma, Mısır ve Suudi Arabistan arasında imzalanmıştır. Lübnan ve Ürdün ise ılımlı bir yaklaşım içerisinde olsalar da Pakt'a üye olmamışlardır. Özellikle İngiltere ve Türkiye, Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılması için çalışmalar yapmış, ancak Ürdün sokaklarında ortaya çıkan protesto gösterileri nedeniyle başarılı olunamamıştır.[223] Sonuçta Bağdat Paktı, Arap Birliği'ni bölmüş, ancak Sovyetler'in kuvvetli bir şekilde Orta Doğu'ya sızmasına aracılık etmiştir.[224] Sovyetler Birliği, pamuk karşılığında Mısır'la silah satış antlaşması yapmıştır. Böylece Sovyetler Orta Doğu'daki nüfuzunu artırmaya başlamıştır.[225]

Bağdat Paktı Daimi Konseyi, ilk toplantısını 22 Kasım 1955'te Bağdat'ta yapmış ve örgütlenme konularını görüşmüştür.[226] Konsey bünyesinde Daimi Askeri Komite ve Ekonomik Komite kurulması kararlaştırılmıştır. Amerika da bu toplantıya bir gözlemci heyeti göndermiştir. Amerika'nın Mısır ve Suudi Arabistan'ı kazanmayı arzulaması, Bağdat Paktı'na katılamayan İsrail'i endişelendirmeme ve Sovyetler Birliği'ni kışkırtmama amacı Bağdat Paktı'na katılmasını engellemiştir. Buna mukabil Amerika, Pakt'ın Ekonomik Komitesi ile Bozguncu Faaliyetleri Önleme Komitesine üye olmuştur. Üye devletler Amerika'nın katılımını çok istemesine rağmen, bu gerçekleşmemiştir.[227] Bağdat Paktı ile İngiltere ve Amerika, Orta Doğu'da Sovyetler'in genişlemesini engellemek istedikleri gibi kendi egemenliklerinin de sürmesini istemişlerdir. Her iki devlet de bölgedeki önemi nedeniyle Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olmak istemiştir. Türkiye ise İngiltere ile yapmış olduğu görüşmelerin ve NATO'ya üyelik sürecinin bir sonucu olarak Bağdat Paktı'na öncülük etmiştir.

Süveyş Krizi

Orta Doğu'da İngiltere'nin mücadele etmiş olduğu yerlerden biri, Süveyş Kanalı ve çevresi olmuştur. İngiltere, bölgedeki üslerini muhafaza etmenin yollarını aramıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, 20 Kasım 1950'de Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada, İngiltere'nin Süveyş Kanalı ve çevresindeki askeri birliklerini geri çekerek Orta

[220] Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, 17. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s. 507.
[221] Armaoğlu, *Türk Siyasi…,* s. 229-230; Albayrak, *age,* s. 475- 476; Soysal, *age*, s. 235.
[222] Soysal, *age*, s. 239.
[223] Gönlübol-Ülman, agm, s. 266.
[224] Sander, *age,* s. 301.
[225] Kissinger, *age,* s. 502.
[226] Soysal, *age*, s. 240.
[227] Gönlübol-Ülman, agm, s. 267-268.

Doğu'yu savunmasız bırakma niyetinde olmadığını ifade etmiştir.[228] Mısır ise 1951 yılı Eylül ayında Süveyş'in kendine verilmesini istemiş, ancak İngiltere buna karşı çıkmıştır.[229] 17 Ocak 1952'de Amerikan Kongresi'nde konuşan Churchill ise Süveyş buhranına değinerek Amerikan, Fransız, Türk kuvvetlerinin İngilizlerle birlikte burada bulunması durumunda Mısır'daki karışıklıkların ortadan kalkacağını belirtmiştir. Ancak, bu açıklama Mısır ve Amerika tarafından olumlu karşılanmamıştır. 21 Ocak 1952'de Paris'te yapılan BM Genel Kurulu toplantısında ise Mısır Dışişleri Bakanı ile Sovyet heyeti arasındaki temaslar artmıştır. Bu arada Kahire'de İngiltere aleyhine gösteriler yapılmış, 27 Ocak 1952'de Kanal bölgesindeki İsmailiye'de halk ile birlikte hareket eden Mısır polisi ve İngiliz kuvvetleri arasında çıkan çatışmada 50 polis öldürülmüş, 200 civarında polis de yaralanmıştır. Bunun üzerine Kahire'deki İngiliz mağaza ve sinemaları yağma edilmiş, ateşe verilmiştir. Bu olaylar üzerine Kral Faruk, Başbakanı görevden azletmiş, yerine müzakere taraftarı Ali Mahir Paşa'yı göreve getirmiştir. Ali Mahir Paşa 30 Ocak 1952'de İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye büyükelçileri ile Orta Doğu Komutanlığı teklifini görüşmüş, teklifi inceleyeceklerini belirtmiştir.[230]

Türk Dışişleri Bakanı Köprülü, 21 Kasım 1953'te Weekly Recorder adlı bir İngiliz gazetesine vermiş olduğu beyanatta Süveyş Kanalı meselesinin İngiltere ve Mısır arasında adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda çözümlenmesini ümit ettiklerini belirtmiştir. Köprülü ayrıca, Orta Doğu'nun savunulması konusunda İngiltere ile birlikte çalıştıklarını vurgulamıştır.[231] Süveyş Kanalı'nın boşaltılmasına dair uzun süredir devam eden İngiliz-Mısır görüşmeleri, nihayet 27 Temmuz 1954'te mutabakatla sonuçlanmıştır.[232] Mutabakat neticesinde 19 Ekim 1954'te bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre İngilizler, yedi ay içerisinde Süveyş'teki üslerden çekilmeyi kabul etmiş, ancak yedi yıllık süre içerisinde yabancı devletlerin Arap Birliği üyelerinden birine ya da Türkiye'ye saldırması durumunda buraları yeniden işgal etme yetkisini elinde tutmuştur. İsrail'e gerçekleştirilecek herhangi bir saldırı bu istisnanın dışında tutulmuştur. Antlaşmaya göre Süveyş'ten serbest geçiş hakkı, 1888 tarihli İstanbul Antlaşması'na göre yapılacaktır.[233] Süveyş Kanalı, İngiltere için 80 bin askerin bulunduğu bir ileri karakol vazifesi görmüştür. Nihayet İngiltere, 1956 yılında Süveyş'ten çekilmiştir.[234]

İngiltere, Süveyş'teki üslerinden çekilmesi ile Orta Doğu'daki çıkarlarını Bağdat Paktı ve Irak üzerinden gerçekleştirmek istemiştir. Pakt'a Ürdün'ü

[228] *Zafer*, 21 Kasım 1950, s. 4.
[229] Eroğul, *age*, s. 118.
[230] Soysal, *age*, s. 138-139.
[231] Soysal, *age*, s. 186.
[232] Soysal, *age*, s. 210.
[233] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 251, Ekim 1954, s. 230-231; Gönlübol-Ülman, agm, s. 277; Uçarol, *age,* s. 893.
[234] Kissinger, *age*, s. 506.

de dâhil ederek bölgedeki etkinliğini sürdürmeyi amaçlamıştır.[235] İngiltere, Mısır'la anlaşma yaparak Orta Doğu savunmasına Mısır'ın katılmasını istemiştir. Amerika da askeri yardım kapsamında Mısır'ın Batı ile ittifak ilişkisi kurmasını arzulamıştır. Mısır Devlet Başkanı Nasır ise bu beklentilere karşılık vermemiş, Bağdat Paktı'na katılmadığı gibi Arap Birliği'ni daha da kuvvetlendiren adımlar atmış, Batı yerine Sovyetler Birliği ile işbirliği yolunu tercih etmiştir.[236] Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Batı yerine Sovyetler ve Çin ile işbirliğine yönelmesi üzerine İngiltere ve Amerika, Nil Nehri üzerine kurulacak olan Asvan Barajı için Dünya Bankası üzerinden verilmesi öngörülen krediyi 19-20 Temmuz 1956'da geri çekmişlerdir. Bunun üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir. Kanalda en çok hisseye sahip olan İngiltere ve Fransa, 1888 İstanbul Antlaşması'nda imzası bulunan ve Süveyş'i en çok kullanan 24 ülkeyi 16 Ağustos 1956'da Londra Konferansı'na çağırmışlardır. Mısır ve Yunanistan toplantıya katılmamıştır. Konferansta Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in teklifi bazı değişikliklerle kabul edilmiş, Beşli Komisyon kurularak Mısır'la görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerin olumlu neticelenmemesi üzerine İkinci Londra Konferansı 18 ülkenin katılımı ile 19-23 Eylül 1956'da toplanmıştır. Kanala milletlerarası bir statü vermek amacıyla Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği kurulması sağlanmıştır. Konferansta herhangi bir sonucun elde edilememesi üzerine konu 23 Eylül 1956'da BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmıştır. 12 Ekim 1956 tarihli kararda, taraflar arasında uzlaşma önerilmiştir.[237]

Mısır'la herhangi bir anlaşmanın sağlanamaması üzerine İngiltere ve Fransa, 14 Ekim 1956'da gizli olarak İsrail'le anlaşmışlardır. İsrail'in 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırması üzerine İngiltere ve Fransa da her iki tarafın çatışmayı durdurmasını ve Kanal çevresinden çekilmesini istemiştir. Teklifin kabul edilmemesi üzerine 31 Ekim 1956'da karadan ve havadan Mısır'a saldırıya geçmişlerdir. Olaylar üzerine BM Güvenlik Konseyi toplanmış, kuvvet kullanımına son verilmesini istemiştir. BM Genel Kurulu da 1 Kasım tarihinde taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur.[238] 5 Kasım 1956 tarihli BM Genel Kurulu kararı ile İsrail ve Mısır arasına BM Barış Gücü gönderilmesi kabul edilmiştir.[239] İngiltere'nin ve Fransa'nın Mısır'a yönelik hareketine tepki gösteren Bağdat Paktı'nın diğer üyeleri (Türkiye, İran, Irak ve Pakistan) 7 Kasım 1956'da Tahran'da bir araya gelmişlerdir. 8 Kasım'da yayınlanmış olan ortak bildiride, İsrail'in Mısır'a saldırısı kınanmış ve derhal ateşkes hattı gerisine çekilmesi istenmiştir. İngiltere'nin ve Fransa'nın Mısır'a yönelik

[235] Uçarol, *age*, s. 903-904.
[236] Gönlübol-Ülman, agm, s. 278.
[237] Uçarol, *age*, s. 894-895; Gönlübol-Ülman, agm, s. 279, 281; Sander, *age*, s. 301-302; Kissinger, *age*, s. 508-509.
[238] Uçarol, *age*, s. 895; Kissinger, *age,* s. 521-522.
[239] Soysal, *age*, s. 246.

çatışmayı durdurması, Mısır'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına riayet edilmesi istenmiştir. Filistin konusunda da Birleşmiş Milletler'in 1947 tarihli taksim kararı doğrultusunda bir müzakerenin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Arap devlet başkanlarının Beyrut'ta 16 Kasım 1956'da yapmış oldukları toplantı sonrasında 23 Kasım 1956'da Bağdat Paktı'na mensup dört devlet, ikinci kez Bağdat'ta toplanarak görüş birliği içerisinde olduklarını belirtmişlerdir.[240]

Türkiye, İran, Pakistan ve Irak başbakanları tarafından yayınlanmış olan Tahran Tebliği hakkında İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 9 Kasım 1956'da London Press Service (LPS) gazetesine bir beyanat vermiştir. İngiltere Hükümeti'nin Orta Doğu'daki çok vahim durum karşısında Bağdat Paktı müttefiklerinin duymakta olduğu endişeyi anlayışla ve takdirle karşıladığını belirtmiştir. Bu devletlerin münferiden veya birlikte ortaya koymuş oldukları görüşlerin Mısır'da askeri harekâta son verme kararı üzerinde çok etkili olduğunu belirtmiştir. Bağdat Paktı üyelerinin görüşlerinin İngiltere Hükümeti görüşlerine uyduğunu belirten Sözcü, İngiltere Hükümeti'nin Orta Doğu meselelerinin çözümü için vaktin müsait olduğunu, meselelerin çözümünde Bağdat Paktı üyelerinin faydalı ve yapıcı bir rol oynayabileceğini belirtmiştir.[241] 26 Kasım 1956 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Amerika'nın Bağdat Paktı'na katılıp katılmayacağına dair bir soruyu cevaplamış, Bağdat Paktı'nı kuvvetlendirmeye matuf her hareketten İngiltere'nin memnuniyet duyacağını belirtmiştir.[242] Her ne kadar İngiliz yetkili böyle bir açıklama yapmış olsa da Bağdat Paktı, güç kaybetmeye başlamıştır. Bu arada Türkiye, 26 Kasım 1956'da Telaviv'deki elçisini geri çağırmış, İsrail'le ilişkiler maslahatgüzar seviyesinde sürdürülmüştür.[243] Nihayet İngiltere ve Fransa, 3 Aralık 1956'da Mısır'dan askerlerini geri çekeceklerini açıklamışlardır.[244] Bu savaş, Nasır'ı Arap dünyasında güçlü ve etkili bir lider konumuna yükseltmiştir. Mısır'a yönelik saldırıya sert tepki göstermiş olan Sovyetler Birliği'nin prestiji de Orta Doğu'da artmıştır.[245] İngiltere'nin öncülüğünde gerçekleştirilmiş olan Süveyş Savaşı, Bağdat Paktı üyeleri arasındaki ilişkileri bir süreliğine olumsuz yönde etkilemiştir.

Eisenhower Doktrini, Orta Doğu'da Yaşanan Gelişmeler ve Irak İhtilali

Süveyş Savaşı sonrasında Amerikan Başkanı tarafından 5-9 Ocak 1957'de "Eisenhower Doktrini" belirlenmiştir. Bu doktrin ile Orta Doğu devletlerinin bağımsızlıkları güçlendirilmek istenmiştir. Milletlerarası

[240] Gönlübol-Ülman, agm, s. 282-285; *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 35.215.12, Dosya Ek: A41, Belge Tarihi: 08.11.1956
[241] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 35.215.13, 1-2, Dosya Ek: A41, Belge Tarihi: 09.11.1956
[242] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, Kasım 1956, s. 165.
[243] Gönlübol-Ülman, agm, s. 285.
[244] Uçarol, *age,* s. 896; Sander, *age*, s. 302-303; Soysal, *age*, s. 248.
[245] Sander, *age*, s. 304-305.

komünizmin denetimi altındaki bir devletin olası silahlı tecavüzüne karşı koymak ve bölge devletlerinin ekonomik güçlerini artırmak amacıyla Hükümete yetki verilmiştir. 19-20 Ocak 1957'de Ankara'da toplanan Bağdat Paktı'nın dört bölge ülkesi devlet başkanları, 21 Ocak tarihli tebliğlerinde Eisenhower'ın tekliflerini memnuniyetle karşılamışlardır. Ancak, İngiltere tekliften hoşnut olmamıştır. Bu doktrin ile Orta Doğu'da İngiltere'nin liderliği yerine Amerika'nın liderliği oluşmaya başlamıştır. Doktrini Orta Doğu devletlerine anlatmak üzere Büyükelçi sıfatıyla Başkanın Orta Doğu özel temsilcisi olarak James P. Richards atanmıştır.[246] Richards Libya, Türkiye, Lübnan, İran, Pakistan, Afganistan, Irak, Suudi Arabistan, Yemen, Habeşistan, Sudan, Yunanistan, İsrail, Tunus ve Fas'ı ziyaret etmiştir. Batı ile işbirliği içerisinde bulunmayan Mısır ve Suriye ile İngiliz nüfuzundaki Ürdün bu ziyaretin dışında tutulmuştur.[247]

İngiltere Orta Doğu Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Geoffrey Bourn'un 16-19 Mayıs 1957 tarihlerinde Türkiye'ye yapacağı ziyaret için Genelkurmay Başkanlığı tarafından 7 Mayıs 1957'de bir program yapılmış, ilgili kurumlara ve birimlere konu bildirilmiştir. Misafir heyeti için bir karşılama programı düzenlenmiş ve bir binek araç tahsis edilmesi kararı alınmıştır.[248] Diğer taraftan Bağdat Paktı'nın dört Müslüman devleti başbakanları tarafından 3-6 Haziran 1957'de Karaçi'de bir toplantı yapılmıştır. Toplantı sonrasında yayımlanan bildiride Pakt'ın bölge istikrarına katkı sunduğu belirtilmiş, Eisenhower Doktrini'nin de desteklendiği vurgulanmıştır.[249] Bu açıklama, Bağdat Paktı üyesi dört devletin İngiltere'den farklı bir değerlendirme içerisinde olduğunu göstermiştir.

Suriye'nin bir Sovyet peyki, Orta Doğu'da milletlerarası komünizmin bir üssü olma yolunda ilerlemesi, bölgedeki ülkelerin emniyetini doğrudan etkilemeye başlamıştır.[250] Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye silah ve teçhizat yardımında bulunması ve işbirliği içerisinde olması, Türkiye'nin savunma amacıyla güney sınırını takviye etmesine neden olmuştur. Başbakan Adnan Menderes, 24 Eylül 1957'de Anadolu Ajansı'na vermiş olduğu beyanatta, Sovyetler'in son iki yıl içerisinde Birleşmiş Milletler kararlarını dikkate almamak suretiyle gerçekleştirmiş olduğu yıkıcı faaliyetlerin Suriye'de tehlikeli bir durum ortaya çıkardığını belirtmiştir. Menderes, Suriye'nin hiçbir zaman kullanamayacağı kadar silah ithal etmesinin Türkiye tarafınan dehşetle takip edildiğini belirtmiştir. Menderes, Suriye'nin Sovyetler'in silah deposu haline geldiğini ifade etmiştir.[251] Suriye'deki gelişmeler Türk basını tarafından da yakından takip

[246] *Foreıgn Relatıons Of The Unıted States (FRUS),* 1955–1957, Near East Regıon; Iran; Iraq, Volume XII, Document Number: 184, p. 439.
[247] Soysal, *age*, s. 249-250; Gönlübol-Ülman, agm, s. 288-289.
[248] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 58.354.12, Dosya Ek: E3, Belge Tarihi: 07.05.1957
[249] Soysal, *age*, s. 252-253.
[250] *Hürriyet*, 26 Ağustos 1957, s. 1.
[251] *Vatan*, 25 Eylül 1957, s. 1.

edilmiştir. Şükrü Kaya, Sovyetler Birliği'nin ve komünizmin Suriye'ye yerleşmesinin Batılı demokrasiler yanında komşu Müslüman devletler için de oldukça zararlı olacağını belirtmiştir.[252] Ahmet Emin Yalman ise Sovyetler'in Orta Doğu'da, Suriye'de bir köprübaşı oluşturarak fesat ve entrikalarla bütün petrol bölgesini, üç kıtanın stratejik geçidini hâkimiyeti altına almak istediğini belirtmiştir.[253]

Türkiye ile Suriye sınırında çıkan olaylar nedeniyle 9 Ekim 1957'de açıklama yapan Kruşçev, bir savaş çıkması durumunda Türkiye'nin bir gün dayanamayacağını belirtmiştir. Buna karşı 10 Ekim 1957'de Amerikan Dışişleri Bakanlığı da Türkiye'ye saldırı olması durumunda NATO'nun yükümlülüklerini yerine getireceğini vurgulamıştır. Suriye Dışişleri Bakanı Salah El Bitar, 2 Kasım 1957'de yapmış olduğu açıklamada Türkiye-Suriye gerginliğinin azalmadığını belirtmiş, BM'nin iki devlet arasındaki sınırı iyi gözlemlemesini istemiş, bölgeye tahkikat komisyonu göndermesi gerektiğini belirtmiştir. Suriye olaylarına yönelik Sovyetler'in 22 Kasım 1957'de ve 17 Ocak 1958'de vermiş olduğu notalara karşı Türk Hükümeti, 21 Ocak 1958'de cevap vermiş ve Suriye'ye yönelik gizli bir amacının bulunmadığını vurgulamıştır.[254]

Bağdat Paktı Konseyi, dördüncü kez 27-30 Ocak 1958 tarihlerinde Ankara'da toplanmıştır. Komünizme karşı Pakt'ın önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Amerika adına toplantıya katılmış olan Dışişleri Bakanı Dulles ise Eisenhower Doktrini'nin Orta Doğu'da Amerika'ya yükümlülükler getirdiğini ifade etmiştir. Bu dönemde Batılı devletlere karşı cephe halinde olan Suriye ve Mısır, 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmiştir. Irak ve Ürdün ise 14 Şubat 1958'de Arap Federasyonu'nu kurmuş, ancak bu federasyon Irak'taki darbe nedeniyle ortadan kalkmıştır.[255] Türkiye ise Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni 11 Mart 1958'de tanımıştır.[256]

1958 yılı Haziran ayında ise Bağdat Paktı'nı ilgilendiren konularda Türk Hükümeti adına İngiltere Hükümeti ile görüşmeler yapmak üzere Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Siyasi İşler Yardımcısı Zeki Kuneralp Londra'ya gönderilmiştir.[257] Bir tarafta Türkiye ile İngiltere arasında görüşmeler yapılırken, diğer tarafta Bağdat Paktı ile ilgili yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleştirilmiş olan askeri darbe ile Veliaht Prens Abdülillah ve Başbakan Nuri Said Paşa öldürülmüştür. Aynı gün, Irak dışındaki Bağdat Paktı'nın diğer üyeleri Ankara'da toplanmış ve Irak'taki olaylar kınanmıştır. Yayınlanan ortak bildiride, Irak'taki olaylar *"dışarıdan kaynaklı yıkıcı bir faaliyet"* olarak

[252] Şükrü Kaya, "Suriye hâdiseleri ve Türkiye", *Hürriyet*, 26 Ağustos 1957, s. 2.
[253] Ahmet Emin Yalman, "Soğuk mu, Sıcak mı?", *Vatan*, 27 Ekim 1957, s. 1.
[254] *Vatan*, 3 Kasım 1957, s. 1; Soysal, *age,* s. 254, 256.
[255] Soysal, *age*, s. 256-257; Sander, *age*, s. 309.
[256] Gönlübol-Ülman, agm, s. 290-300.
[257] *BCA*, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 149.30.14, Dosya Ek: 105-80, Belge Tarihi: 07.06.1958

tanımlanmıştır.[258] Darbe sonrasında, önceki dönemde yapılmış olan antlaşmalara bağlı kalınacağı açıklanmış olsa da Irak'ın Bağdat Paktı üyeliği konusu tereddüt ortaya çıkarmıştır.[259]

Irak'ta meydana gelen darbe, Lübnan'da ve Ürdün'de tedirginliğe neden olmuştur. Suriye'nin ve Mısır'ın kışkırtması ile Lübnan'da ortaya çıkan karışıklıklar üzerine Lübnan Hükümeti, 15 Temmuz 1958'de Amerika'dan askeri yardım istemiştir. Bunun üzerine Amerikan 6. Filosu Lübnan'a asker çıkarmıştır. Bu süreçte Adana İncirlik Hava Üssü de kullanılmıştır.[260] Sovyetler Birliği ise Amerika'nın Lübnan'a asker çıkarmasına seyirci kalmayacağını belirtmiş,[261] Adana İncirlik'e yığınak yapması nedeniyle de Türkiye'yi protesto etmiştir.[262] Ürdün Kralı Hüseyin de İngiltere'den yardım istemiştir. Bunun üzerine İngiliz askerleri 18 Temmuz 1958'de Ürdün'e sevk edilmiştir. İngiltere'nin bu girişimi Türkiye tarafından olumlu karşılanmamıştır.[263] Lübnan'daki ve Ürdün'deki karışıklıklar nedeniyle, Irak hariç diğer dört Bağdat Paktı üyesi devlet ise 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da bir araya gelmiştir. Bu toplantıya Amerika adına Dulles katılmış ve Pakt üyeleri ile Amerika'nın savunma ve güvenlik antlaşmaları yapacağını belirtmiştir.[264] Dulles, Amerika'nın dostlarını bir savaş tehlikesi pahasına dahi terk etmeyeceğini belirtmiştir.[265] Komünizme karşı bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla Amerika, 5 Mart 1959'da Ankara'da Türkiye, İran ve Pakistan'la ikili İşbirliği Antlaşması imzalamıştır.[266]

Irak Devlet Başkanı General Kasım'ın Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile temaslar kurması, Bağdat Paktı'ndan ayrılacağına bir işaret sayılmıştır. Bağdat Paktı Konseyi'nin 23 Ekim 1958 tarihli Ankara toplantısından sonra Pakt'ın merkezinin geçici bir süreliğine Ankara'ya alınması kararlaştırılmıştır. Irak Devlet Başkanı General Kasım, 24 Mart 1959'da Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk büyükelçilerine Bağdat Paktı'ndan çekildiğini bildirmiştir. Bunun üzerine 21 Ağustos 1959'da yapılan açıklama ile Bağdat Paktı'nın adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir. CENTO Konseyi, ilk toplantısını 7-9 Ekim 1959'da Washington'da yapmıştır. Teşkilata bu adın NATO ve SEATO arasında olması nedeniyle verildiği belirtilmiştir.[267] Bu Pakt, 1979 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.[268] İngiltere'nin ve

[258] *Milliyet*, 15 Temmuz 1958, s. 1; Soysal, *age*, s. 259; Albayrak, *age,* s. 478; Eroğul, *age,* s. 222.
[259] Gönlübol-Ülman, agm, s. 300-301.
[260] *Milliyet*, 16 Temmuz 1958, s. 1; Sander, *age,* s. 310; Soysal, *age,* s. 259.
[261] *Milliyet,* 17 Temmuz 1958, s. 1.
[262] Albayrak, *age,* s. 480.
[263] Soysal, *age,* s. 260; Gönlübol-Ülman, agm, s. 303, 305; *Milliyet,* 18 Temmuz 1958, s. 1.
[264] Eroğul, *age,* s. 223; Soysal, *age,* s. 260; Gönlübol-Ülman, agm, s. 305-306.
[265] *Milliyet*, 29 Temmuz 1958, s. 1.
[266] *Milliyet*, 6 Mart 1959, s. 1; Soysal, *age*, s. 265.
[267] Gönlübol-Ülman, agm, s. 307; Albayrak, *age,* s. 477; Uçarol, *age,* s. 945.
[268] Soysal, *age*, s. 946.

Amerika'nın Orta Doğu'da egemenliklerini sürdürme çabaları, istendiği şekilde başarılı olamamıştır. Bağdat Paktı üyeleri arasındaki ilişkiler zaman zaman kesintiye uğramış olsa da Türkiye ile İngiltere arasındaki ikili ilişkiler Orta Doğu'daki gelişmeler çerçevesinde devam ettirilmiştir. Nihayet, Orta Doğu'da İngiltere'nin uygulamış olduğu politikalar, Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşımını doğrudan etkilemiştir.

Doğu Akdeniz'deki Gelişmelerin Türkiye-İngiltere İlişkilerine Etkisi

Doğu Akdeniz, stratejik açıdan tarih boyunca önemli bir bölge olmuştur. Bu bölge, Türkiye'nin güvenliği ve savunması açısından oldukça kıymetlidir. Kıbrıs ise Doğu Akdeniz'de başta bölge devletleri olmak üzere, güçlü devletlerin odağında bir ada olmuştur. Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere'ye bırakılmış olan Kıbrıs, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden gündeme gelmiştir. Yunanistan, Oniki Ada'yı İtalya'dan aldıktan sonra Kıbrıs'ın da kendisine verilmesini istemiştir. Yunanistan bu talebini farklı ortamlarda ve çeşitli zamanlarda İngiltere'ye bildirmiştir. Bu arada Orta Doğu'daki gelişmeler yanında Kıbrıs'la ilgili 1960 yılına kadar meydana gelen olaylar, Türk-İngiliz ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. İngiltere, 1948 yılı Mayıs ayında Kıbrıs'ta özerkliğe dayanan bir Anayasa ilan etmiş, ancak bu metin taraflarca kabul edilmemiştir. 1948 yılı sonrasında Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da İngiltere aleyhine yoğun gösteriler yapılmaya başlanmıştır. 1950 yılı Ocak ayında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin yapmış olduğu Enosis (Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ülküsü) oylaması ise Türkler ve İngilizler tarafından kabul edilmemiştir.[269]

Türk Hükümeti, 1948-1954 yılları arasında Kıbrıs'taki gelişmelere farklı tepkiler göstermiştir. Hükümet, başlangıçta Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini gündeme taşımasının Türk-Yunan dostluğunu zedeleyeceğini dile getirmiştir. Türkiye'nin güvenliği açısından Kıbrıs'ın İngiltere'nin elinde olması, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi durumunda ise eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Batı Trakya ile Oniki Ada'da Türkler'e yapılan muamelelerin oldukça kötü olduğu düşünüldüğünde 80-100 bin Kıbrıs Türkü'nün Yunanistan'ın yıkıcı idaresi altına verilemeyeceği ifade edilmiştir.[270] Diğer taraftan Türkiye'deki gazetelerin ve gençlik örgütlerinin Kıbrıs meselesi ile ilgili yürütmüş oldukları faaliyetler, konunun Türkiye gündeminde kalmasını sağlamıştır. Hükümetten gelen ilk açıklama ise Türkiye'nin bir Kıbrıs meselesinin olmadığı ve bu meselenin İngiltere'nin bir iç meselesi olduğu şeklindedir.[271] Kıbrıs'la ilgili bu yaklaşım, Hükümet yetkilileri tarafından belirli bir süre devam ettirilmiştir.

[269] Soysal, *age*, s. 61, 88.
[270] Armaoğlu, *Türk Siyasi…*, s. 225-226.
[271] Mustafa Salep, *Türk Dış Politikasında Kıbrıs (Zürih'ten Kanlı Noel'e),* Nobel Yayınları, Ankara 2022, s. 22-23.

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada Kıbrıs'ın statüsü konusunda Yunanistan'la müzakere yapmayacaklarını açıklamış, ancak Yunanistan ilk defa 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs meselesi için Birleşmiş Milletler'e müracaatta bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Anayasası hükmüne istinaden, milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkının *(self-determination)* Kıbrıs'ta da uygulanmasını istemiştir.[272] Ada yönetiminin İngiltere'ye verilmesinden sonra Kıbrıs'taki Türklerin ağırlıklı olarak Anadolu'ya göç etmeleri, dışarıdan da Kıbrıs'a planlı bir şekilde Rum göçünün gerçekleştirilmesi Kıbrıs Türkleri aleyhine bir sonuç doğurmuştur. Nihayet, 1950'li yıllarda Kıbrıs'taki Rum nüfusunun Türklerden fazla olması, Yunanistan'ın kendi lehine kullanabileceği bir durum ortaya çıkarmıştır.

Kuruluş çalışmalarına 1952 yılında başlanan ve 1953 yılında kuruluşu tamamlanan EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Silahlı Örgütü), 1 Nisan 1955'te İngilizlere karşı geniş çaplı tedhiş eylemlerine başlamıştır.[273] Tedhiş eylemleri kısa süre içerisinde Kıbrıslı Türklere çevrilmiştir. Kıbrıs'ta gerginliğin hızla artması üzerine İngiltere, 1955 yılı Ağustos ayında Londra'da Lancaster House Konferansı'na (Londra Konferansı) Türkiye'yi de davet ederek, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin taraf devlet olduğunu ilan etmiştir.[274] İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katılmış olduğu bu konferans "*Doğu Akdeniz'in Stratejik Durumu*" konusu ile 27 Ağustos 1955'te başlamıştır.[275] 7 Eylül 1955'e kadar devam eden konferansta taraflar herhangi bir anlaşmaya varamamışlardır.[276] Londra'da taraflar arasında yapılan görüşmeler esnasında, 6-7 Eylül gecesinde İstanbul'da azınlıkların başta ticarethaneleri ve ibadethaneleri olmak üzere birçok mekânına yönelik tahripkâr olaylar meydana gelmiştir. Nihayet, ağırlık merkezi İstanbul olan 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs meselesinde Türkiye aleyhine kullanılmıştır.

İngiltere, Londra'da düzenlemiş olduğu konferanstan sonra Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşturulması konusunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar 1958 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Bu süreçte, kısmi bazı değişikliklerle birlikte İngiltere "*self-government*", Yunanistan *"self-determinatin/Enosis*", Türkiye ise "*Taksim*" tezi üzerinde durmuştur. Gelişmeleri burada özet bir şekilde belirtmek yararlı olacaktır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir James Bewker ile Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri arasında 11 Ocak 1956'da Kıbrıs meselesi ile ilgili bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Büyükelçi, Kıbrıs Valisi ile Makarios arasında yapılmış olan bir görüşmeden bahsetmiş, bu görüşmede

[272] Soysal, *age*, s. 196, 214.
[273] Salep, *age*, s. 38-39.
[274] Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu (1958-1959)", *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 229, Yıl: 1996, s. 745.
[275] Eroğul, *age,* s. 176; Salep, *age*, s. 41.
[276] Soysal, *age*, s. 238.

İngiltere'nin önermiş olduğu teklif üzerinde üç küçük değişiklik yapılmak istendiğini belirtmiştir.[277] Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi kenarda tutmak isteyen Yunan ve Rum kesimine cevabı, İngiltere Başbakanı Eden 14 Mart 1956'da Avam Kamarası'nda vermiştir. Eden, Kıbrıs meselesinin sadece İngiltere'yi ve Yunanistan'ı ilgilendiren bir konu olmadığını açıklamıştır.[278] İngiliz yetkililer tarafından yapılmış olan bu ve benzeri açıklamalar, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin önemli bir taraf devlet olarak görüldüğünü kanıtlamıştır.

Başbakan Adnan Menderes ile İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox-Boyd arasında 16 Aralık 1956'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Lennox-Boyd, görüşmenin Kıbrıs'la ilgili olacağını belirtmiştir. Boyd, Ada'daki Türk cemaatine yönelik İngiltere'nin sevgi ve saygı hissi içerisinde olduğunu belirtmiş, Türklere ihanet etmeyeceklerini vurgulamıştır.[279] Boyd, Kıbrıs'ta Türklerin İngiliz idaresine her zaman yardımcı olduklarını belirtmiştir. Kıbrıs'tan kaçmayı ve Türkleri düşman bir Kıbrıs'la karşı karşıya bırakmak istemediklerini belirten Boyd, konuşmasının devamında Lord Radcliffe Raporundan bahsetmiştir.[280] Boyd, 36 üyeli Meclis'te 6 üyenin Vali tarafından diğer azınlık grupları için atanması, 6 üyenin Türkler tarafından belirlenmesi ve kalan 24 üyenin de seçimlerle Rumlar tarafından belirlenmesini düşündüklerini, Türklerin haklarını korumak amacıyla Türk temsilcilerin üçte ikisinin oyunu almayan hiçbir kanunun yürürlüğe girmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, eşit temsil esasına dayanan bir Âli Mahkemenin kurulmasının öngörüldüğünü belirtmiştir.[281] Lennox-Boyd, Kıbrıs için "self-determination" hakkını Rumlar yanında Türklerin de kullanması prensibi üzerinde durduklarını belirtmiştir. Başbakan Menderes de Kıbrıslı Türklerin "self-determination" hakkından Rumlar gibi istifade etmelerinin açıklanmasını istemiştir. Boyd da bu konuyu Hükümete aktaracağını söylemiştir.[282] İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox-Boyd, 19 Aralık 1956'da Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada ise İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs için "self-determination" hakkının uygulanması hususu yanına Ada'nın taksim edilmesi hususunun da gündeme eklenmesi gerektiğini belirtmiştir.[283]

Kıbrıs'la ilgili üç devlet arasında gerçekleştirilmiş olan görüşmeler Amerika tarafından da yakından takip edilmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes arasında 1967 yılı Nisan ayında yapılan yazışmalarda Kıbrıs konusu ile Amerika'nın yakından ilgilendiği, verilecek beyanatlarda ve alınacak kararlarda

[277] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 62.380.1, 1, Dosya Ek: E4, Belge Tarihi: 11.01.1956
[278] Soysal, *age*, s. 242.
[279] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.2, 1, Dosya Ek: A45, Belge Tarihi: 16.12.1956; *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.2, 12, Dosya Ek: A45, Belge Tarihi: 16.12.1956
[280] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.2, 2, Dosya Ek: A45, Belge Tarihi: 16.12.1956
[281] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.2, 4, Dosya Ek: A45, Belge Tarihi: 16.12.1956
[282] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.2, 5, Dosya Ek: A45, Belge Tarihi: 16.12.1956
[283] Armaoğlu, "Amerikan…", s. 746.

Amerika ile istişare edilmesinin nezaket ve dostluk çerçevesinde faydalı olacağı belirtilmiştir.[284] Diğer taraftan Kıbrıs sorununun çözümü için hazırlanmış olan planlar, İngiltere tarafından Amerika ile paylaşılmıştır. Bu kapsamda İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Foot Planı'nı 10 Ocak 1958'de Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile paylaşmıştır. Bu durum, her iki ülkenin Kıbrıs'la ilgili gelişmeleri istişare ettiklerini göstermiştir.[285]

1955-1958 yılları arasında Yunanistan, Kıbrıs meselesini beş kez BM gündemine getirmiştir. Yunan ve Türk Dışişleri Bakanı Averoff ve Zorlu, BM Genel Kurul toplantısı sırasında 4 Aralık 1958'de görüşmeler yapmaya karar vermişlerdir. Averoff ve Zorlu, 16-18 Aralık 1958'de Paris'te yapılan NATO Konseyi'nde ise Kıbrıs'ın bağımsızlığı üzerine bir görüşme gerçekleştirmişlerdir.[286] Bu toplantılarda "Enosis" ve "Taksim" tezinden vazgeçilmiş, bağımsızlıkta karar kılınmıştır. Türk-Yunan görüşmeleri 31 Ocak 1959'a kadar devam etmiştir. Türkiye ve Yunanistan Başbakanları Menderes ve Karamanlis 11 Şubat 1959'da Zürih'te,[287] 19 Şubat 1959'da da Londra'da bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti antlaşmalarını imzalamışlardır.[288] Kıbrıs'ın idaresi 1878'de Osmanlı Devleti tarafından kendisine verilmiş olan İngiltere, anlaşma hukukuna aykırı bir şekilde Birinci Dünya Savaşı'nın başında Kıbrıs'ı ilhak etmiş ve bu durum Lozan Barış Antlaşması ile tanınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Oniki Ada'yı alan Yunanistan'ın Kıbrıs'ın ilhakına dair ısrarlı taleplerini İngiltere kabul etmemiş ve Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dâhil olmasını sağlamıştır. Bölgedeki menfaatlerini koruyarak Ada'dan çekilmek isteyen İngiltere; Türkiye ve Yunanistan arasındaki ihtilaftan yararlanarak Kıbrıs'ta askeri üsler elde etmeyi amaçlamıştır. Kıbrıs'ta EOKA'lı Rumların tedhiş eylemleri ile uğraşmak zorunda kalan İngiltere, meselenin çözümüne dair görüşmelerde Türkiye olmadan herhangi bir karar almamıştır. Özetle Kıbrıs meselesi, 1960 yılına kadar geçen sürede Türk-İngiliz ilişkilerinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur[289].

Demokrat Parti Döneminde Türkiye-İngiltere Ticari İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı demokrasileri ile müttefiklik ilişkisi kurması, Türk-İngiliz ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. İki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin seyri, ticari ilişkileri de etkilemiştir. Savaş sonrası sürdürülmüş olan ticari ilişkiler, Demokrat Parti (DP) Döneminde de İngiltere başta olmak üzere Batılı devletlerle devam ettirilmiştir. Bu bölümde 1960 yılına kadar geçen süreçte DP

[284] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 40.238.21, Dosya Ek: B1, Belge Tarihi: 03.04.1957
[285] Armaoğlu, "Amerikan…", s. 747.
[286] Soysal, *age*, s. 262-263; Armaoğlu, "Amerikan…", s. 777.
[287] Armaoğlu, "Amerikan…", s. 778-779.
[288] Salep, *age*, s. 67-68.
[289] İngiltere'nin Kıbrıs'ta takip ettiği politika değişiklikleri için bkz. Yakup Kaya, Bülent Yeter, "Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 2, Eylül 2018, s. 222-225.

Hükümeti'nin İngiltere ile olan ticari ilişkilerine değinilecektir. Bu bağlamda Türk Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar, İngiltere'den ithal edilmiştir. İngiltere'den alınmış olan uçakların 1.163.000 liralık motor, kanat bezi, emayit boya, paraşüt, uçak telsizleri ve diğer malzemelerin pazarlıkla yine İngiltere'den satın alınmasına 26 Mayıs 1951'de Bakanlar Kurulu tarafından izin verilmiştir.[290] Ülkenin ihtiyaç duyduğu teknik malzemeler İngiltere'den alındığı gibi uzman heyetler de İngiltere'ye gönderilmiştir. İngiltere Kralı VI. George'un ölümünden hemen sonra, 14 Mayıs-29 Mayıs 1952 tarihlerinde İngiltere Hükümeti tarafından beş kişilik bir Türk heyeti İngiltere'ye davet edilmiştir. Heyet üyelerinin iktisadi konularda uzman olması istenmiştir. Beş kişinin İşletmeler, Bayındırlık, Münakalat, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Sümer Bank ve Eti Bank'tan seçilmesi önerilmiştir. Bu kapsamda belirlenmiş olan isimler İngiltere Büyükelçiliğine bildirilmiştir.[291]

Yabancı sermayenin teşvik edilmesi konusu, DP'nin iktidarda olduğu dönemde önemli bir konu olmuştur. Bu kapsamda, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak amacıyla 1 Ağustos 1951'de kabul edilmiş olan "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Buna göre sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sektörlerinde yabancılar ülkeye davet edilmiştir. Bundan istenen sonuç elde edilememiş, ancak ilerleyen dönemde yabancı sermaye için daha da kolaylaştırıcı kararlar alınmıştır.[292] Yabancı sermaye konusu 1954 yılı Ocak ayında Meclis'te yeniden görüşülmeye başlamıştır. Konuyu 13 Ocak 1954 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde değerlendiren Nadir Nadi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayeye duyulan mesafenin kapitülasyonlardan kaynaklı ihtiyatlı bir yaklaşım olduğunu, buna mukabil yabancı sermayenin ülkeye girişi konusunda ise gecikildiğini belirtmiştir. Nadi, kapitalin büyük ve ürkek bir kuvvet olduğunu, gireceği memlekette dış ve iç güvenliğin sağlamlığına baktığını vurgulamıştır. Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda şuurlu ve devamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirten Nadi, şunları söylemiştir: "…Türkiye'de çalışmak isteyen yabancı sermaye bizi kendinden bilmelidir. Bu fikri her tarafa yaydığımız takdirde artan iş gücümüzü, ilerleyen tekniğimizi ve cömert tabiatımızı layık olduğu ölçüde değerlendirmek mümkün olacak, yabancı sermaye bize de gelmeye başlayacaktır.[293]" Nihayet 18 Ocak 1954'te, 1951 tarihli Kanun kaldırılarak daha liberal yapıda olan "Yabancı Sermaye Yatırım Kanunu"

[290] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 125.39.7, Dosya Ek: 7-259, Belge Tarihi: 26.05.1951
[291] *BCA*, Kurum Kodu: 030.10, Yer No: 200.364.19, Dosya Ek: 238, Belge Tarihi: 13.05.1952
[292] *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, Dönem: IX, 1 Ağustos 1951, s. 455; *Resmi Gazete,* 9 Ağustos 1951, Sayı: 7880, s. 1757; Eroğul, *age*, s. 108.
[293] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 242, Ocak 1954, s. 57.

kabul edilmiştir.[294] DP Döneminde çıkarılmış olan bu kanunlar, diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır.[295]

İngiltere'ye ağırlıklı olarak tarım ürünleri ihraç edilirken, İngiltere'den sanayi ürünleri ithal edilmiştir. Bu kapsamda merkezi Londra'da olan British American Tobacco şirketine 1951 yılında 2.650.000 kg ağırlığında ve 1.189.790 sterlin değerinde tütün satılmıştır.[296] İngiltere'nin Türkiye'den ithal etmiş olduğu tütün meselesi, 4 Temmuz 1952 tarihli Avam Kamarası toplantısında görüşülmüştür. İşçi Partisi'nden Richard Stokes, 1950 yılında Türkiye'den 5.800.000 kilo tütün ithal edilmesine rağmen, 1951 yılında bunun 1.400.000 kiloya düştüğünü belirtmiş ve nedenini sormuştur. Ticaret Bakanı Thorneycroft ise bunun tüccarların yeterli düzeyde stok yaptıkları kanaatinde olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Thorneycroft, ithalat kararının imalatçı ve tüccarlara ait olduğunu ifade etmiştir. İşçi Kabinesi Eski Bakanı Philip Noel Baker ise karşılaşılan dolar sıkıntısı nedeniyle Amerikan tütününden ziyade Türk ve Yunan tütününün alınmasının uygun olacağını vurgulamıştır. Bakan Thorneycoft, 1952 yılının ilk beş ayı içerisinde İngiltere'nin Türkiye'den 4.074.000 sterlin değerinde ithalat yaptığını, Türkiye'ye ise 17.491.000 sterlin değerinde ihracat yaptığını vurgulamıştır.[297] Buradan hareketle, İngiltere'nin mal ihracatı Türkiye'nin ihracatına oranla dört katından fazla gerçekleşmiştir.

İngiltere'nin büyük pamuk alıcısı olan Ralli Brothers'ın sahiplerinden Mr. Ralli, 4 Kasım 1952'de Adana'ya gelmiştir. Daha önceki yıllarda Adana'dan önemli miktarda pamuk almış olan bu firmanın 1952 yılında da Adana piyasasına gireceğinin ümit edildiği belirtilmiştir. İngiliz firması temsilcisinin Ceyhan ve İskenderun'da tetkiklerde bulunduğu, pamuk ihracat firmaları ile temaslara başladığı anlaşılmaktadır.[298] Pamuk ve diğer tarım ürünlerine ait iki devlet firmaları arasındaki görüşmeler 1950'li yıllar boyunca devam etmiştir. Bu kapsamda, Almanya ve Fransa yanında İngiltere'ye son defa satılmış olan üzümün ve pamuğun piyasa üzerindeki etkisini yerinde görmek ve diğer ihracatlar hakkında tetkiklerde bulunmak üzere bir heyet 1956 yılı sonunda İngiltere'ye gönderilmiştir.[299] 1957 yılında ise Türkiye ile İngiltere arasında 1 Mart 1930 tarihli Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması'nın 16. maddesinin yürürlükten kaldırılmasına dair mektup ile Türk menşeili tiftik ve

[294] Eroğul, *age*, s. 134; *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 27, Dönem: IX, 18 Ocak 1954, s. 212.
[295] Albayrak, *age*, s. 487.
[296] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 92.577.4, 2, Dosya Ek: E20, Belge Tarihi: 25.09.1952
[297] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 224, Temmuz 1952, s. 92-93.
[298] *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 228, Kasım 1952, s. 13.
[299] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 144.97.20, Dosya Ek: 105-130, Belge Tarihi: 29.11.1956

palamuta İngiltere tarafından tanınmış olan gümrük tavizlerine dair mektuplar onaylanmıştır.[300]

Türk Hava Kuvvetleri tarafından kullanılmakta olan İngiliz yapımı tayyare, motor, telsiz ve radar cihazlarının bakımı, tamiri, revizyonu için 870.000 Türk lirası tutarındaki yedek parça, kauçuk malzeme, ham malzeme, tile ve boya malzemesinin teminat aranmaksızın İngiltere'deki firmalarla sözleşme yapılarak pazarlıkla alınması Bakanlar Kurulu tarafından 19 Haziran 1952'de onaylanmıştır.[301] Aynı zamanda Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan 116.000 tutarındaki silah, teçhizat ve malzemenin İngiliz firmalarından pazarlıkla satın alınması kararlaştırılmıştır.[302] Yine, 1954 yılı Temmuz ayında Deniz Kuvvetleri'nde savaş mayınları için ihtiyaç duyulan ve toplam değeri 40.000 Türk lirası değerinde olan kablo işal pilleri, fünye ve ağızotular, altı kalem yedek aksam ve malzemenin pazarlık usulü ile İngiltere'nin Vickers-Armstrongs firmasından alınmasına karar verilmiştir.[303] Bütün bu bilgiler, hava ve deniz araçlarının, gereçlerinin ağırlıklı olarak İngiltere'den temin edildiğini göstermektedir.

Londra Büyükelçiliği tarafından 31 Mart 1953'te gönderilmiş olan telgrafta, Türkiye'nin İngiltere'den ithalatını azaltma kararına dair basında yer alan konular değerlendirilmiştir. Bu kararın İngiliz basını tarafından tepkiye neden olduğu belirtilmiştir. 28 Mart 1953 tarihli Times gazetesinde Türk Ticaret Bakanının Türkiye'nin Türk mallarını alan ülkelerle ithalatta bulunma kararı aldığına dair açıklaması konu yapılmıştır. Türk mallarını almakta isteksizlik gösteren İngiltere'den mal almaktan vazgeçileceğine dair beyanatın, Şubat ayında İngiltere'ye gelen Türk ticaret heyetinin sonuç alamadan dönmesinden sonra alındığı belirtilmiştir. Konu 29 Mart 1953 tarihli Observer gazetesi haberinde ise "Türkiye'nin ticaret yasağı" başlığı ile verilmiştir. 30 Mart tarihli Financial Times gazetesi de aynı haberi "Türk ticaret yasağı" şeklinde vermiştir. 30 Mart tarihli Times gazetesi haberinde ise İngiltere'yi ziyaret eden Türk ticaret heyetine refakat eden İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odası Sekreteri Norman Covey'in Türk mallarının ambalajlarındaki eksikliklere dair beyanatının Ankara'da olumsuz karşılandığı, Ticaret Bakanının açıklamasının da bu beyanata cevap niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Bakanın açıklaması ile İngiltere ile yapılan bütün ithalatın durdurulmayacağını, Türk-İngiliz ticaretinde Türkiye aleyhine olan durumun Türkiye'nin EPÜ'deki açığının % 64'ünü oluşturması nedeniyle bu dengesizliğin Türk

[300] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 146.30.6, Dosya Ek: 70-13, Belge Tarihi: 11.06.1957
[301] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 129.49.4, Dosya Ek: 7-275, Belge Tarihi: 19.06.1952
[302] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 129.52.19, Dosya Ek: 7-288, Belge Tarihi: 03.07.1952
[303] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 136.73.2, Dosya Ek: 7-370, Belge Tarihi: 31.07.1954

Hükümeti tarafından giderilmek isteneceği vurgulanmıştır.[304] İngiliz basınına konu olan haberlerden Türk-İngiliz ticaretinde Türkiye'nin ithalat fazlası olduğu ve bunun dengelenmek istendiği anlaşılmaktadır. Bir süre sonra İngiltere ile Türkiye arasındaki ticari münasebetlerin geliştirilmesi imkânlarını araştırmak üzere Turgut Menemencioğlu'nun Londra'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[305] 11 Haziran 1953'te Londra Radyosu'nda konuşan gazeteci ve eski Milletvekili Noel Baker ise Türkiye ile İngiltere arasında alınan ve satılan mallar arasında bir dengesizliğin bulunduğunu, bunun savaş sonrası için normal bir durum olduğunu, iki devlet arasındaki işbirliğinin artmış olması nedeniyle ticari ilişkilerin her iki devletin refahına katkı sağlayacağını vurgulamıştır.[306]

İngiltere ile ticari ilişkiler sürdürülürken, çeşitli kurumlara hibelerin ve bağışların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda İngiltere'de "The Morgan Crucible Company Limited London S.W.II" adlı firmanın Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okuluna hibe olarak bir adet döküm ocağı vereceği,[307] "Copperad Manufacturers of Heating and Ventilating Equipment" adlı firmanın Ankara Yapı Enstitüsüne hibe olarak bir adet ısıtma cihazı vereceği belirtilmiştir.[308] Etlik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsü Mallein ve Tüberkülin Laboratuvarı ile Pendik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsü Brucellosis Laboratuvarında kullanılmak üzere İngiltere Hükümeti tarafından Bağdat Paktı kapsamında bağış yoluyla 1958'de alet ve malzemeler,[309] 1958 ve 1959 yıllarında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne laboratuvar malzemeleri,[310] Bağdat Paktı Müşterek Projelerinden olan Türk-İran Demiryolu İnşaatının ilk merhalesi olan Muş-Tatvan kısmının inşaatında kullanılmak üzere İngiltere Hükümeti tarafından bağış yoluyla 1959 yılında 13 adet kamyon ve yedek malzemeler,[311] İngiltere Hükümeti ile ICA İdaresi tarafından İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesine bağış yoluyla 1960 yılında ders malzemesi gönderilmiştir.[312]

[304] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 103.643.4, 2-4, Dosya Ek: F11, Belge Tarihi: 31.03.1953
[305] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 137.91.15, Belge Tarihi: 10.11.1954
[306] *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 235, 1-30 Haziran 1953, s. 80-81.
[307] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 137.98.8, Dosya Ek: 62-110, Belge Tarihi: 26.11.1954
[308] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 137.98.7, Dosya Ek: 62-111, Belge Tarihi: 26.11.1954
[309] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 150.48.6, Dosya Ek: 62-42, Belge Tarihi: 15.09.1958
[310] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 151.64.3, Dosya Ek: 62-47, Belge Tarihi: 23.12.1958; *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 151.68.19, Dosya Ek: 62-50, Belge Tarihi: 14.01.1959; *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 151.72.6, Dosya Ek: 62-52, Belge Tarihi: 26.01.1959
[311] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 153.45.5, Dosya Ek: 62-73, Belge Tarihi: 14.08.1959
[312] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 154.81.3, Dosya Ek: 62, Belge Tarihi: 01.03.1960

İngiltere'den tıbbi cihazlar ve sarf malzemeler de satın alınmıştır. Bu kapsamda Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyoloji Enstitüsü'nün ihtiyacı olan 1697,10 sterlin kıymetindeki röntgen filminin pazarlıkla İngiltere'den alınması kararlaştırılmıştır.[313] İngiliz Deniz Kuvvetlerinin ihtiyatta bulunan gemilerinden bir kısmının Türkiye'ye satılmak istendiği, satılmak istenen gemilerle ilgili Deniz Kuvvetleri ile Admiralty arasında yapılmış olan görüşmeler neticesinde gemilere yapılacak ödemelerin durumu, tamir edilecek gemiler için yapılacak ödemeler ve tamiri tamamlanan gemilerin teçhiz masraflarının karşılanması gibi konular 16 Ağustos 1956 tarihinde Gemi Satınalma Heyeti Başkanı Tümgeneral Refet Arnom tarafından değerlendirilmiştir.[314] İngiliz ihtiyat filosunda bulunan dört muhribin satın alınması konusunda Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere Büyükelçiliği arasındaki mektuplaşmalar neticesinde 16 Ağustos 1957'de Ankara'da imzalanmış olan antlaşma, 24 Eylül 1957'de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.[315] Dört adet paşa sınıfı muhribini teslim alarak ülkeye getirmek üzere yeterli personelin İngiltere'ye götürülmesine 20 Temmuz 1959'da karar verilmiştir.[316] Böylece dört muhribin ülkeye getirilmesi sağlanmıştır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960 yılına kadar geçen sürede Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler, ağırlıklı olarak bölgesel ve uluslararası savunma teşkilatlarının etrafında gelişmiştir. Savaş sonrasında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Avrupa Konseyi ve Bağdat Paktı iki devlet arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı kurumlar olmuştur. İngiltere'nin Orta Doğu'daki ve Akdeniz'deki çıkarları, Türkiye ile yakın ilişki kurmasını zorunlu kılmıştır. Orta Doğu'nun zengin yer altı kaynakları yanında Süveyş ve Kıbrıs gibi stratejik yerlerin egemenliğini kaybetmek istemeyen İngiltere, bölge için çeşitli planlar üzerinde çalışmıştır. Bu durum her iki ülkeyi birçok konuda görüşmeler yapmaya yöneltmiştir.

Türkiye ile 1939 yılında kurmuş olduğu ittifak ilişkisini, savaş yıllarında sürdürmüş olan İngiltere, savaştan sonra da siyasi, askeri ve iktisadi açıdan Türkiye ile yakın müttefiklik ilişkilerine devam etmiştir. Savaş sonrasında Yunanistan'ın Oniki Ada'yı almasına itiraz etmeyen İngiltere, Kıbrıs konusunda politika değişikliğine gitmiş ve Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dâhil olmasına katkı sağlamıştır. 1950'li yıllar boyunca Kıbrıs merkezli diplomatik görüşmelerde Türkiye ile istişare halinde olan

[313] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 138.111.10, Dosya Ek: 7-392, Belge Tarihi: 24.01.1955
[314] *BCA*, Kurum Kodu: 030.01, Yer No: 58.352.12, Dosya Ek: E3, Belge Tarihi: 16.08.1956
[315] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 147.50.5, Dosya Ek: 100-42, Belge Tarihi: 24.09.1957
[316] *BCA*, Kurum Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 153.39.20, Belge Tarihi: 20.07.1959

İngiltere, 1959 yılında Kıbrıs'ta askeri üsler elde ederek, bağımsız ve ortak bir cumhuriyetin kurulmasına aracılık etmiştir.

Sovyet yayılmacılığının Avrupa devletleri için tehdit oluşturmasından sonra kurulmuş olan NATO'ya Türkiye'nin girmesini başlangıçta istemeyen İngiltere, Orta Doğu'da Türkiye'nin ve Mısır'ın ortaklığında bir Orta Doğu Komutanlığı kurmak istemiştir. Mısır'ın bu teklife olumlu cevap vermemesi üzerine politikasında kısmi değişikliğe giden İngiltere, Türkiye'nin desteği üzerine NATO üyeliğine uygunluk vermiş ve Orta Doğu'da Bağdat Paktı'nın kurulmasına katkı sağlamıştır. Bağdat Paktı ile Arap devletlerini Sovyet nüfuzundan kurtarmak amacıyla Amerika ile birlikte hareket eden İngiltere, Lübnan'ın ve Ürdün'ün Mısır ve Suriye ile birlikte olmasına engel olmak istemiştir. Diğer taraftan Orta Doğu'da İsrail'in bağımsız bir devlet haline gelmesi, İngiltere'nin ve Amerika'nın bölgedeki politikalarını zorlaştırmıştır. Her iki devletin emperyalist bir devlet olarak bilinmesi, Arap devletleri arasında bu iki devlete karşı güven problemi ortaya çıkarmıştır.

Bağdat Paktı içerisinde Türkiye ile birlikte hareket eden İngiltere'nin Süveyş Savaşı'nda İsrail ve Fransa ile birlikte Mısır'a saldırması, Bağdat Paktı'ndaki ittifak ilişkilerini sarsmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasından sonra isim değişikliğine giden Pakt, bir süre daha faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkiye ile ilişkilerini NATO ve Bağdat Paktı içerisinde yürütmüş olan İngiltere, ticari ilişkilerini de sürekli olarak artırmıştır. Türkiye, bu dönemde İngiltere'ye ağırlıklı olarak tarım ürünleri ihraç ederken, İngiltere ise Türkiye'ye sanayi ürünleri ihraç etmiştir. Türkiye'nin İngiltere'ye ihraç etmiş olduğu ürünlerin ekonomik değer açısından ithal etmiş olduğu ürünlerden az olması, diplomatik açıdan eleştirilere neden olmuş olsa da ticari ilişkiler 1960 yılına kadar devam etmiştir. Sonuç olarak, 1945-1960 yılları arasında Türkiye ile İngiltere arasındaki siyasi, askeri ve ticari ilişkiler zaman zaman çıkan sorunlar dışında dostluk ve müttefiklik duyguları çerçevesinde yürütülmüştür.

Kaynakça

Yerli Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Yabancı Arşiv Belgeleri (Amerika)

Foreign Relations Of The United States (FRUS)

TBMM Zabıt Cerideleri-Resmi Gazeteler

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 26, 28 Haziran 1938

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 6, 8 Kasım 1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 19, 25 Haziran 1941

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 22, 10 Aralık 1941

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 15, Seçim Dönemi: VII, 23 Şubat 1945

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 22, Dönem: VIII, 12 Aralık 1949

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Dönem: IX, 29 Mayıs 1950

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 9, Dönem: IX, 1 Ağustos 1951

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, Dönem: IX, 18 Şubat 1952

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 27, Dönem: IX, 18 Ocak 1954

Resmi Gazete, 9 Ağustos 1951, Sayı: 7880.

Resmi Gazete, 13 Mayıs 1952, Sayı: 8108.

Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Sayı: 28, Temmuz 1926

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 154, Eylül 1946

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 158, Ocak 1947

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 161, Nisan 1947

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 168, Kasım 1947

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 172, Mart 1948

Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Sayı: 189, Ağustos 1949

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 200, Temmuz 1950

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 204, Kasım 1950

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 212, Temmuz 1951

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 219, Şubat 1952

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 224, Temmuz 1952

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 227, Ekim 1952

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 228, Kasım 1952

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 231, Şubat 1953

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 235, Haziran 1953

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 242, Ocak 1954

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 245, Nisan 1954

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 249, Ağustos 1954

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 251, Ekim 1954

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 255, Şubat 1955

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, Kasım 1956

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Vatan

Zafer

Kitaplar ve Makaleler

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),* Çev.: Ahmet Fethi, 4.Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2010.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Akşin, Sina, "Siyasi Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye (1908-1980),* Yayın

Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 27-123.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),* Phoenix Yayınları, Ankara 2004.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Cilt: 1-2, 13. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2000.

Armaoğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihi*, 6. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu (1958-1959)", *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 229, Yıl: 1996, s. 745-782.

Atabey, Figen, "Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)", *History Studies*, Volume: 7/1, Prof. Dr. İbrahim Güler Armağanı, Mart 2015, s. 25-45.

Boyar, Ebru, "Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)", *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283, Aralık 2014, s. 1157-1194.

Bulut, Sedef, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*, 6/1, 2018, s. 185-204.

Burçak, Rıfkı Salim, "Kuzey Atlantik Misakı ve Türkiye", *Zafer*, 31 Ocak 1951, s. 2-2.

Çelik, Mustafa Edip, "İngiliz Belgelerine Göre Türk-İngiliz İlişkileri ve Balkan Paktı'nın Gelişimi (1934)", *History Studies*, Volume: 12, Issue: 3, June 2020, s. 849-860.

Çufalı, Mustafa, "Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosu'nda Yapılan Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 47, Yıl: 2000, s. 561-601.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.

Esmer, Ahmet Şükrü-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 137-185.

Fenik, Mümtaz Faik, "Türkiye ve Sovyetler", *Ulus*, 8 Nisan 1945, s. 1-1.

Fenik, Mümtaz Faik, "Veto'cuların kasdı nedir?", *Zafer*, 26 Ağustos 1950, s. 1, 5.

Fenik, Mümtaz Faik, "Atlantik Paktına Girmemize İtiraz Edenler", *Zafer*, 4 Nisan 1951, s. 1.

Fenik, Mümtaz Faik, "Dış politikada Büyük zafer", *Zafer*, 22 Eylül 1951, s. 1-1.

Fenik, Mümtaz Faik, "Menderes hükümetinin büyük eseri" *Zafer*, 19 Şubat 1952, s. 1-1.

Fırat, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Editör: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 576-614.

Gologlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945),* 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Gönlübol, Mehmet-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 3-133.

Gönlübol, Mehmet-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965 (Genel durum)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 191-334.

Haytoğlu, Ercan, "Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 11, Yıl: 2002, s. 76-115.

İnan, Kamran, *Dış Politika*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.

Kahraman, Nazan, "Kore Savaşı ve Türkiye'nin Savaşa Katılma Kararının Türk Basınına Yansıması Üzerine Bir Analiz (Haziran-Ağustos 1950)", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Eylül 2020, s. 1375-1408.

Kaya, Şükrü, "Suriye hâdiseleri ve Türkiye", *Hürriyet*, 26 Ağustos 1957, s. 2-2.

Kaya, Yakup, Yeter, Bülent, "Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 2, Eylül 2018, ss. 215-229.

Kaya, Yakup, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Demokrasi ve Dış Politika(1938'den 2000'li Yıllara), C.2*, Ed. Nurgün Koç, İdeal Kültür Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 466-495.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, 17. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

Kocaman, Keramettin, "Kore Harbi ve Sebepleri", *Zafer*, 6 Ekim 1950, s. 2-2.

Milliyet, *Almanak Türkiye*, Hazırlayan: Hikmet Bila, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.

Öztürk, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1968.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Papuççular, Hazal, *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947),* 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

Salep, Mustafa, *Türk Dış Politikasında Kıbrıs (Zürih'ten Kanlı Noel'e),* Nobel Yayınları, Ankara 2022.

Salep, Mustafa, "İtalya'nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Mart 2022, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 114-147.

Salep, Mustafa, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi", His*tory Studies*, Volume: 4, Issue: 4, November 2012, s. 317-345.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994),* 16. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Sanyürek, Mehmet Bora, "Musul Sorunu (1918-1926)", *International Social Mentality andResearcher Thinkers Journal*, Volume: 5, Issue: 26, 2019, s. 1823-1829.

Soysal, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayınları, İstanbul 1997.

Soysal, İsmail, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Belleten*, Nisan 1982, Cilt: 46, Sayı: 182, s. 367-414.

Tekeli, Esat, "Türk-İngiliz ticareti", *Ulus*, 25 Mart 1945, s. 1-1.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010),* 8. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Uzgel, İlhan-Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler*", Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Editör: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 258-277.

Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.

Yalman, Ahmet Emin, "Soğuk mu, Sıcak mı?", *Vatan*, 27 Ekim 1957, s. 1-1.